

Pluk de Wijk

Hoe biodivers is Macharius-Heirnis?

INHOUDSTAFEL

EEN BUURTBOEKJE OVER BIODIVERSITEIT

IN DE LUCHT

- De vogels van onze wijk
- Vleermuizen, de nachtbrakers van de Sint-Baafsabdij
- Nachtvinders, verborgen schoonheid
- Hoe gaat het met de hommel?

IN DE BODEM

- Op zoek naar de paddenstoelen in onze wijk
- Korstmossen, oeroud en reuzetaai
- Mossen, klein maar dapper!
- Bomen van bij ons
- Wie is er fan (of bang) van de vos en de steenmarter?
- Het verborgen leven van de spin

IN HET WATER

- Vissen in de wijk
- Ons oppervlaktewater onder de loep
- Water in de buurt

ZAAIEN EN OOGSTEN

- Honing van de abdijbij
- Zonder hop geen Schol
- De perenboomgaard
- Kopje (on)kruidenthee

BIJZONDERE BIOTOPEN

- Op verkenning langs de Achtervisserij
- Lousbroes, een stiltebos in de stad
- De binnentuin van de Sint-Baafsabdij

- Besluit: Stedelijke ecosystemen
- Als je op een meimorgen
- Bronnen
- Dankwoord en colofon

74

75

82

86

89

92

93

97

101

106

110

111

112

4

8

9

16

20

26

32

33

38

42

46

52

58

64

65

70

72

Geveltuin

EEN BUURTBOEKJE OVER BIODIVERSITEIT

Steden worden steeds warmer. Ook die van ons, en dus ook de Macharius-Heirniswijk. De uitdaging waar we voor staan is niet min: hoe houden we onze buurt leefbaar in tijden van extreem weer? Een deel van het antwoord schuilt in vergroening. Als we inzetten op groene initiatieven, op kleine en grotere schaal, zorgen we voor verkoeling en meer zuurstof voor de wijk.

Dat is fijn voor de buurtbewoners, maar ook voor al het andere leven dat bij ons bruijt, of dat toch probeert: de wezens en organismen in onze parken en op onze pleintjes, in de spleten en kieren van de Sint-Baafsabdij, in het water langs de Visserij en de Achtervisserij, in de lucht boven ons hoofd en tussen de stoeptegels onder onze voeten.

Van de hardwerkende honingbij en de behendige steenmarter tot de zeldzame perenbomen en de gladde paling: allemaal hebben ze baat bij een groener en dus gezonder leefmilieu. Om te weten hoe we onze medebewoners het best van dienst kunnen zijn, moeten we eerst weten wie ze zijn. Waar leven ze, wat hebben ze nodig, hoe planten ze zich voort? En hoe overleven ze in de luide, drukke en steeds warmere en meer verlichte stad?

In dit boekje verzamelden we een aantal van de bijzondere soorten die onze buurt rijk is. Ook enkele groene buurtprojecten uit de afgelopen jaren kregen hier een plekje, zoals het gloednieuwe stadsbosje, de Lousbroes, en de verkenningstochten voor buurtbewoners met allerlei experts.

HOE HET GROEIDE

Het begon allemaal met de wens van Tom, een tienjarige Gentenaar, om dwerggeitjes te kunnen houden in zijn buurt, de Macharius-Heirniswijk. Maar hoe kwam uit die wens een actieve biodiversiteitswerkgroep voort? En hoe ontstond daarna dit boekje over de biodiversiteit in de buurt?

Het antwoord luidt als volgt...

De kleine Tom formuleerde zijn wens in het kader van het wijkbudget van de Gentse wijk Macharius-Heirnis. Het was één van de meer dan zeventig voorstellen van wijkbewoners voor de besteding van de 200.000 euro die het stadsbestuur toekende als wijkbudget. De Buren van de Abdij en de actievelingen van de Zalmstraat vonden dat ze niet per se nog een 71ste voorstel moesten bedenken, ze wilden liever proberen om die vele voorstellen samen te brengen tot één groot wijkvoorstel. En zie, dat lukte min of meer.

VERGROENING, VERBINDING EN VERMAAK

De tientallen voorstellen werden gekneed tot één wijkproject dat we Mach-H doopten. Het bevatte drie assen. De eerste was die van de vergroening: geveltuinen, wattertonnen, bomen en bloemen moeten de wijk verkoelen in tijden van een klimaatverandering, die van steden hitte-eilanden maakt. En natuurlijk ook een meer geschikte leefomgeving scheppen voor al wat leeft.

De tweede as bestond uit het aangenamer maken van de openbare ruimte in functie van de vragen van de bewoners: gevelbanken, picknick- en schaaktafels, een mobiele buurtkiosk, een composthut, enzovoort. De openbare ruimte is belangrijk voor alle inwoners, maar zeker voor wie klein behuisd is.

De derde as, tot slot, bestond voornamelijk uit activiteiten, zoals een gereedschapsbibliotheek, het textielmakatelier Draad en de Coyendansparade. Ook de vraag om een buurtweide voor dwerggeitjes kan je hierbij rekenen, omdat de zorg ervoor toch wel een buurtactiviteit mag heten.

Het hele Mach-H-project beoogt een warmere en groenere wijk, en werd tijdens een online verkiezing tot winnaar verkozen. Daardoor kregen we het hele budget dat we gevraagd hadden, toegekend: 155.000 euro.

SNEL

Toen we begonnen met de uitvoering van al die plannen, bleek al snel dat de dwerggeitjes er niet zouden komen. Stad Gent zei njet: er waren slechte ervaringen met dergelijke projecten die na een tijdje eindigden met verwaarloosde dwerggeitjes. En dan, in een creatief moment, bedachten we: als we geen bijkomende diertjes naar de wijk kunnen brengen, waarom leren we de diertjes (en andere wezens) die hier al zijn niet beter kennen? Wie weet kunnen we op die manier ook meer dieren naar de wijk lokken. En zo werd de werkgroep biodiversiteit geboren.

Die geboorte verliep erg vlot, want een aantal van de leden van die nieuwe werkgroep maakten al deel uit van een werkgroep StadsNatuur- En Landbouw, kortweg SNEL. Die werkgroep kweekte bijen en plukte perenbomen in een oude boomgaard in het Lousbergspark, en oogstte zo honing en perensap (dat in herberg Macharius verkocht wordt). De leden hadden, nog voor het wijkbudget er was, interesse in biodiversiteit en organiseerden al enkele wandelingen.

Hoe zouden we te werk gaan? Zoals zo dikwijls bij biodiversiteit: eerst inventariseren, in kaart brengen welke planten en dieren er zijn, en dan bekijken wat je kan doen om de biodiversiteit te versterken of beschermen. En dus organiseerden we wandelingen en nodigden we

experts en kenners uit om te vertellen. Het werd het begin van een heerlijke tocht door de verbazingwekkende stedelijke biodiversiteit.

Onderweg ontstonden nieuwe ideeën. Al snel suggereerde een lid van onze werkgroep om een kruidentheeweide in te zaaien. En ja, waarom ook niet? Zo vang je immers twee geweldige vliegen in één klap: een prachtig kleurenpalet van bloemen die de insecten en vogels voeden, en lekkere kruidenthee. En zo gaat onze tocht verder.

De binnentuin van de Sint-Baafsabdij

Kayaktocht op de Visserij

DE VOGELS VAN ONZE WIJK

Vogels hebben het moeilijk in de stad. Het vinden van voedsel en geschikte nestplaatsen is vaak een uitdaging. Sommige soorten, zoals koolmezen, stadsduiven en meeuwen, hebben zich goed aan het stadsleven aangepast. Toch gaat de biodiversiteit achteruit. Dat komt vooral door de toenemende verstening die hun natuurlijk leefgebied steeds verder verkleint.

EEN TOONTJE HOGER

Vogels zingen om hun territorium te verdedigen en om een partner te lokken. Het is daarom belangrijk dat ze goed gehoord worden. Maar in de stad kan dat lastig zijn door het constante lawaai. Om boven de stadsherrie uit te komen, passen sommige zangvogels hun zanggedrag aan: ze gaan luider, hoger en schriller zingen omdat het meeste gebrom van de stad laag is. Maar ze zingen ook gehaaster en sneller. Dat kost meer energie. In de week-ends, wanneer er minder lawaai is, gaan ze dan weer wat stiller zingen.

Sommige vogels breiden in de stad hun repertoire uit door bijvoorbeeld beltonen van gsm's of van menselijke stemmen na te bootsen. Andere soorten, zoals de huismussen, hebben in de stad juist een veel kleiner repertoire dan pakweg 50 jaar geleden. Ze kennen tegenwoordig minder liedjes.

‘Een koolmees in de stad klinkt anders dan een koolmees in het bos.’

GEVAAR OP DE LOER

Vogels zoals de gierzwaluw, huismus en spreeuw maken hun nesten in onze gebouwen. Helaas nemen hun aantallen af doordat steeds meer gebouwen geïsoleerd worden. Hierdoor verdwijnen nestplekken en vinden ze minder geschikte schuilplaatsen.

In september 2020 lieten de Gentenaars bovendien 32.675 honden en 8.551 katten registreren. Daar komen dan nog eens de ongeregistreerde huisdieren en zwervkatten bij. Katten hebben hun jachtinstinct behouden en vormen een grote bedreiging voor vogels in de bebouwde kom, waar veel katten dicht op elkaar leven. Honden kunnen vogels opjagen terwijl ze naar voedsel zoeken. Daardoor kunnen de vogels minder eten en verspillen ze kostbare energie.

Anti-vlooien- en anti-tekenmiddelen zoals bandjes en sprays bevatten vaak gifstoffen die in de landbouw verboden zijn. Honden- en kattenharen, geliefd nestmateriaal voor mezen, kunnen zo besmet geraken en in hun nesten terecht komen.

Het gebruik van pesticiden vermindert tot slot het aantal insecten, waardoor insectenetende vogels minder voedsel kunnen vinden.

WAARNEMINGEN MEI 2023

aalscholver

huismus

stadsduif

bergeend

kauw

tjiftjaf

boerenwaluw

kleine mantelmeeuw

torenvalk

distelvink of putter

koolmees

turkse tortel

ekster

meerkoet

vink

fuut

merel

waterhoen

gierzwaluw

pimpelmees

wilde eend

groenling

WAT VLIEGT DAAR?

In de tabel hieronder staan waarnemingen uit mei 2023. Een reiger hebben we toen niet gezien, maar die bezoekt onze buurt wel regelmatig. Sommige van de waargenomen vogels vlogen simpelweg over, terwijl andere, zoals koolmezen, stadsduiven en merels, zich goed hebben genesteld in onze wijk.

roodborst

winterkoning

grote gele kwikstaart

reiger

zilvermeeuw

heggenmus

soepeend of parkeend

zwarte roodstaart

houtduif

spreeuw

DE GROTE GELE KWIKSTAART

Dit mooie vogeltje heeft zijn naam te danken aan het constant wippen met zijn lange, dunne staart en achterlichaam. Het mannetje heeft een gele borst en een heldergele onderzijde, terwijl bij het vrouwtje het geel beperkt blijft tot de onderzijde. In de afgelopen decennia is de grote gele kwikstaart vaker in de stad gaan broeden, wel steeds langs het water. Daar nestelt hij graag in een nis in een muur, onder een brug of bij boomwortels langs de oevers. We hebben hem dan ook heen en weer zien vliegen over de Schelde, tussen de Schoolkaai en de Hagelandkaai. De grote gele kwikstaart eet vooral insecten, spinnen, vlokkreeftjes en kleine slakjes die bij het water leven.

De grote gele kwikstaart

De gierzwaluw

GIERZWALUWEN

Tijdens een infoavond over de gierzwaluw met expert Lyndon Kearsley kwamen we heel wat te weten over deze bijzondere vogel. Dat het een echte stadsvogel is, bijvoorbeeld. In onze wijk kan je vanaf eind april een kolonie gierzwaluwen zien in de binnentuin van de Sint-Baafsabdij. Ook elders in de wijk nestelen gierzwaluwen zo hoog mogelijk onder de daken en in muuropeningen van vooroorlogse woningen. Ze hebben een voorkeur voor rijtjeshuizen. Ze blijven slechts drie maanden bij ons en vertrekken na de Gentse Feesten naar het Zuiden. In die korte periode in onze wijk gaan ze broeden en hun jongen grootbrengen.

Tijdens hun vlucht naar het Zuiden vliegen ze onder meer naar Zuid-Afrika. Daar overwinteren ze,

tot ze weer terugkeren. Tijdens hun hele reis landen ze niet één keer! Ze slapen, eten en drinken al vliegend. Koppeltjes die hier vertrekken gaan uit elkaar tijdens de reis, maar eens thuis verenigen ze zich in hun oorspronkelijke nestje.

Als het er nog is, ten minste. Wanneer koppeltjes terugkomen is hun nestplaats soms verdwenen omdat het huis waarin ze nestelen gerenoveerd werd of een spleet in de dakgoot gedicht werd. Ook jonge gierzwaluwen komen naar onze wijk op zoek naar een geschikte broedplaats voor het volgende jaar. Gierzwaluwen zijn kolonievormende vogels en maken graag een nest dichtbij soortgenoten. Dankzij alerte buurtbewoners kregen we zicht op hun huidige nestplaatsen in de wijk.

In overleg met de stadsecologen besloten we nestkasten te voorzien aan de gevels. We kozen voor de noordzijde van de gevels, want nestkasten zijn gevoeliger voor oververhitting dan nestplaatsen in de muur. Met behulp van een hoogtewerker bevestigden we 24 extra nestkasten in de Tarbotstraat en de Ooilamstraat. We kijken al reikhalzend uit naar de terugkeer van de gierzwaluwen en hopen dat de paartjes de nestkastjes kunnen waarderen als nieuwe thuis.

Installatie nestkastjes
gierzwaluwen

DE GIERZWALUWEN MAKEN ONZE ZOMERS RIJKE

Soms, op zomeravonden, nabij de Sint-Baafsabdij in Gent, kan de lucht zwanger zijn van gierzwaluwen. Hun gierende geluid als ze in groep door de lucht klieven voegt iets toe aan ons zijn in de wereld. Als je erop let tenminste want vele jaren was ik me amper bewust van hun aanwezigheid. Maar sinds onze wijk een budget te besteden kreeg en daaruit een versterkte werkgroep biodiversiteit groeide, sla ik de gierzwaluwen dikwijls gade, tegen de avond met mijn vrouw gezeten aan de weidsheid van de Portus Ganda, daar waar de Schelde en de Leie samenvloeden. Ik kijk veel meer naar de lucht tegenwoordig.

De gierzwaluwen zoeken niet zomaar de nabijheid van de abdij op; ze broeden er in de kieren van de eeuwenoude zuidmuur van de abdijrefter. Dan kan je hen met grote snelheid “in” die muur zien vliegen. Je hoort de jongen juichen als hun ouders hen met voer verheugen in het spelonkje dat als nest dienstdoet. Soms vragen wij mensen ons af of ze de postmoderne of klassieke Perzische muziek kunnen pruimen die we als Buren van de Abdij op midzomeravonden laten weerklinken in de akoestische oase van de refter. We weten het niet.

De gierzwaluwen blijven tot eind juli. Na de Gentse Feesten vertrekken ze richting zuiden. Je kan je haast niet voorstellen dat deze wonderlijke wezentjes tot diep in Afrika vliegen.

Na hun vertrek missen we iets tijdens onze avondlijke wandelingen. De lucht is leger zonder hun wervelende luchtacrobatie. We gunnen de gierzwaluwen hun buitenlandse avontuur, maar kijken toch al uit naar april.

- John Vandaele

HOE KUNNEN WE ONZE BUURTVOGELS HELPEN?

Vogels zijn een graadmeter voor de kwaliteit van de leefomgeving. Onderzoek leert dat mensen gelukkiger en gezonder zijn in een omgeving met veel vogels en veel groen. Met eenvoudige aanpassingen kunnen we onze buurtvogels helpen en tegelijkertijd bijdragen aan een betere leefomgeving. Hier zijn enkele tips:

- * Zorg voor struiken en dichte begroeiing, zodat vogels beschutting en rust hebben. Struiken met stekels of doornen vormen een prima barrière tegen katten.
- * Laat stukjes wild gras groeien. Huismussen bijvoorbeeld zijn dol op de zaden.
- * Bied vogels plekken aan om te broeden, zoals bomen of nestkastjes op veilige plekken.
- * Zet in de zomer een schaal water neer op een plek waar katten niet of moeilijk bij kunnen.
- * Voer in de winter op een open plek, zodat vogels gevaar tijdig kunnen zien aankomen.
- * Kies voor milieuvriendelijke middelen om huisdieren te beschermen tegen vlooiën en teken.

VLEERMUIZEN, DE NACHTBRAKERS VAN DE SINT-BAAFSABDIJ

Over de vleermuis bestaan heel wat misverstanden. Dat ze blind zijn, bijvoorbeeld. Hoewel veel vleermuizen echolocatie gebruiken om te navigeren, kunnen vleermuizen doorgaans net zo goed zien als wij mensen. Fruitetende soorten, die enkel in warmere streken voorkomen, geraken bovendien net dankzij hun uitstekend zicht aan voedsel.

Dat vleermuizen weleens mensen aanvallen en bloed zuigen is ook gebaseerd op legendes. Vleermuizen zijn niet geïnteresseerd in mensen, en op maar liefst 1.400 soorten zijn er maar drie ‘vampiervleermuizen’ die het bloed van vee of vogels drinken. Bovendien leven die soorten uitsluitend in Zuid-Amerika.

Hoog tijd dus om één en ander uit te klaren. In september 2024 kwamen 75 geïnteresseerden samen voor een vleermuizenavond in de Gentse Sint-Baafsabdij. Daar zie je bij valavond namelijk een speels schouwspel van dartelende laatvliegers en gewone dwergvleermuizen, de soorten die bij ons in de wijk een thuis gevonden hebben. Bob Vandendriessche van de Vleermuizenwerkgroep Natuurpunt vertelde ons alles wat hij weet en leidde de groep door de abdij.

Laatvlieger
© Mnolf

DWERGVEERMUIS

De gewone dwergvleermuis is een kleine vleermuis met lange, smalle vleugels en een bruine tot donkerbruine vacht. Hij heeft een grillige vlucht met veel bochten en lussen. Deze soort jaagt vaak in de buurt van bebouwing, bomen en water.

De dwergvleermuis verblijft het hele jaar door in de holten en spleten van gebouwen. Het aantal dieren in een verblijfplaats kan variëren van enkele tientallen tot meer dan tweehonderd. In de relatief milde Belgische winters zijn ze vaak actief en gaan ze gewoon op jacht. Bij vorst zoeken ze doorgaans verwarmde huizen op. De actieradius van de dwergvleermuis is zo’n 5 à 6 km. Zogende vrouwtjes blijven dicht bij hun verblijfplaats (2 à 3 km).

‘In de Sint-Baafsabdij zie je bij valavond een speels schouwspel van dartelende laatvliegers en gewone dwergvleermuizen, de soorten die bij ons in de wijk een thuis gevonden hebben.’

Twee
dwergvleermuizen

LAATVIEGER

De laatvlieger is een grotere vleermuis met brede vleugels, en een trage vlucht, in lange banen met wijde bochten en onverwachte uitvallen. In stedelijke gebieden verkiest de laatvlieger stadsranden en parklandschappen. Zowel in de zomer als in de winter verblijven ze vaak in spouwmuren of op zolders.

De laatvlieger jaagt in bosranden, heggen en lanen, langs kanalen en vaarten, en in tuinen en parken met vijvers. Ze verhuizen regelmatig binnen een netwerk van gebou-

wen en jagen op grotere hoogte, vaak in de buurt van straatlantaarns. Deze soort migreert over grotere afstanden, tot soms 330 km.

KLEINE EN GROTE GEVAREN

Vleermuizen beginnen hun nachtelijke activiteit net voor zonsondergang. Ze vliegen vaak in grote groepen uit, waarbij de vrouwtjes gewoonlijk als eersten vertrekken. Ze hebben maar enkele natuurlijke vijanden. In de stad zijn het de katten die soms op hen jagen, maar ze moeten vooral voor hongerige roofvogels op hun hoede zijn.

Vleermuizenavond
in de Gentse
Sint-Baafsabdij

Vleermuizen vinden de stad een prima leefplaats, want ze schuwen de mensen niet. Toch zijn er enkele menselijke uitvindingen die hen het leven moeilijk maken, zoals het gebruik van insecticiden. Windmolens zijn een groeiend probleem voor vleermuizen. De draaiende wieken vormen een gevaar. Gelukkig kan het stilleggen van de molens bij weinig wind al een groot verschil maken en veel vleermuislevens redden.

Fel wit licht stoort de vleermuis ook, maar trekt tegelijkertijd insecten aan. Sommige vleermuissoorten hebben zich aangepast door te jagen in die verlichte gebieden. In de Sint-Baafsabdij werd rekening gehouden met de lichtgevoeligheid van de vleermuis: geel/oranje licht is voor

hen veel aangenamer dan witte straatverlichting.

ECHOLOCATIE

Veel vleermuissoorten navigeren met behulp van echolocatie. Dat is een systeem waarbij ze ultrasone geluiden uitzenden die voor de mens onhoorbaar zijn. Vleermuizen gebruiken de weerkaatsing van die geluiden om hun omgeving te 'zien'. Vleermuisexpert Bob Vandendriesche maakte met een apparaatje het ultrasone geluid van een gewone dwergvleermuis hoorbaar.

Naast echolocatie maken vleermuizen ook geluiden om met elkaar te communiceren. Vertraag je die geluiden, dan klinken ze soms bijna als liedjes.

MOETEN WE BANG ZIJN?

De vleermuis is een dier dat al eeuwenlang tot de verbeelding spreekt. We associëren ze met vampieren, Halloween, donkere bossen en mysterieuze kastelen. Een angst die velen hebben – maar die volledig ongegrond is – is dat vleermuizen in je haren vliegen.

Vleermuizen hebben de kwalijke reputatie ziekteverspreiders te zijn. Zo worden ze in verband gebracht met het coronavirus dat zijn weg naar de mens mogelijk vond via een wildmarkt in Wuhan, China. Vleermuizen zelf hebben een bijzonder sterk immuunsysteem en kunnen virussen

bij zich dragen zonder zelf ziek te worden. In onze contreien zijn sommige vleermuizen drager van een variant van het virus dat hondsdolheid verspreidt. Alhoewel het risico voor de mens op infectie zeer klein is, wordt toch afgeraden vleermuizen aan te raken. Bij een verwonding (krab of beet) door een vleermuis is het best om bij de arts langs te gaan. Veel gevaarlijker voor de gezondheid van de mens zijn sommige muggen en vliegen. Zij verspreiden wereldwijd, en dan vooral in tropische regio's, veel meer ziektes.

HOE KUNNEN WE ONZE BUURTVLEERMUIZEN HELPEN?

De verstoring van ecosystemen doet de hoeveelheid insecten wereldwijd slinken. Dat lijkt op het eerste gezicht goed nieuws, maar dat is het zeker niet. Insecten zijn namelijk een belangrijke voedingsbron voor de vleermuis: minder insecten betekent minder vleermuizen. Een gewone dwergvleermuis bijvoorbeeld eet maar liefst zo'n 300 muggen en andere kleine insecten per nacht. Wat het belang van een gevarieerde biodiversiteit in onze wijk nog maar eens onderstreept.

- * Houd je tuin zo duister mogelijk en richt hem insectvriendelijk in.
- * Beperk de impact van katten. Ze zijn een van de belangrijkste predatoren van vleermuizen in de stad. Tijdens de zomer kan je jouw kat een uur voor zonsondergang naar binnen halen. Zo kunnen vleermuizen veilig rondfladderen.
- * Overweeg vleermuiskasten, maar enkel als er nestplaatsen te weinig zijn of verdwijnen. Onze fladderaar geeft immers dikwijls de voorkeur aan holten in bomen of zolders.

NACHTVLINDERS

Het onderscheid tussen dag- en nachtvlinders lijkt eenvoudig, toch? Dagvlinders zijn actief overdag, terwijl nachtvlinders 's nachts vliegen. Maar dat klopt niet helemaal, want sommige nachtvlinders zijn overdag actief.

Je kan ze ook herkennen aan hun antennes of voelsprietten en vleugels. Bij dagvlinders eindigen de antennes altijd in een klein knotsje, bij nachtvlinders bijna nooit. De meestal felgekleurde vleugels van dagvlinders staan in rust naar omhoog of open. Nachtvlinders hebben vaak minder uitbundig gekleurde vleugels die in rust plat op hun lijf liggen. Toch kan een gewone bruine of grijze nachtvlinder wanneer hij zijn vleugels openslaat plots transformeren in een prachtig gekleurd exemplaar.

Veel nachtvlindersoorten zijn goed gecamoufleerd en moeilijk te spotten overdag. Sommige lijken op een stukje schors, een opgerold blad of op een takje. Andere lijken op wespen. Ook de rupsen en poppen kunnen zich aardig camoufleren als gekrulde bladeren of twijgjes of zelfs vogelpoep. Sommige rupsen hebben juist felle kleuren om te tonen dat ze vies smaken of giftig zijn.

METAMORFOSE

Nachtvlinders ondergaan, net als andere vlinders, een volledige metamorfose tijdens hun leven. Hun leven

start met een eitje dat op een waardplant wordt gelegd. Waardplanten zijn specifieke plantensoorten waarop vlinders hun eitjes leggen en waar de rupsen van kunnen leven. Sommige nachtvlinders zijn niet kieskeurig en hebben een breed pallet aan waardplanten, terwijl andere maar één bepaalde waardplant lusten. Daarom is inheemse en soortenrijke beplanting zo belangrijk voor de biodiversiteit.

Uit het eitje komt een rups tevoorschijn, een kleine vreetmachine die vooral de bladeren van de waardplant eet. De rups ondergaat verschillende vervellingen om te groeien. Wanneer de rups volgroeid is, gaat hij verpoppen: hij spint draden aan elkaar tot een cocon, een soort van huisje

voor de pop. Binnenin de pop wordt de rups omgebouwd tot een vlinder.

Nadat ze uit hun pop komen, hebben nachtvlinders een relatief kort volwassen leven, waarin ze zich voortplanten en eieren leggen om de cyclus opnieuw te beginnen. Sommige nachtvlinders hebben zelfs geen monddelen en kunnen dus niet eten. Het enige waar ze mee bezig zijn is voortplanting. Ze gebruiken hun voelsprietten om vrouwtjes te vinden in de paartijd.

MEER DAN JE ZOU DENKEN

Afhankelijk van de soort blijven nachtvlinders gedurende hun hele leven in een bepaald gebied, of migreren ze over lange afstanden, soms honderden kilometers, op zoek naar geschikte leefomstandigheden.

In België komen meer dan 2000 soorten nachtvlinders voor, tegenover een vijftigtal dagvlinders. In Gent zijn ongeveer 1100 verschillende soorten waargenomen. Eef Thoen, een gepassioneerde nachtvlinderwaarnemer, heeft in een klein stadstuintje dicht bij onze wijk 680 soorten geteld.

RUPSJE NOOITGENOEG

Motten en nachtvlinders zijn eigenlijk hetzelfde maar het woord 'motten' wordt meestal gebruikt voor de kleine, vaak onopvallende nachtvlinders die we associëren met schade aan voedselvoorraden zoals de meelmot, of aan textiel zoals de klerenmot. Het zijn enkel hun rupsen die schade aanrichten, vooral op donkere, rustige plekken: in kasten en dozen met oude kleding of op zolders.

Een andere nachtvlinder die lelijk kan huishouden in onze tuinen is de buxusmot. Die exoot is afkomstig uit Oost-Azië en heeft zich sinds 2010 overal in ons land verspreid. De rupsen doen zich tegoed aan de blaadjes van de buxusplant en vreten binnen de kortste tijd een plant volledig kaal, tot enkel nog een skelet van de blaadjes overblijft. Omdat de buxusmot nieuw is bij ons heeft ze geen of nauwelijks natuurlijke vijanden.

Buxusmot
© Qflieger

BELANGRIJKE ROL

Nachtvlinders zijn een belangrijke schakel in de voedselketen: vogels eten de rupsen, terwijl de volwassen vlinders een belangrijke prooi zijn voor vleermuizen. Die vangen hun prooi al vliegend. Sommige vleermuizen vinden de vlindervleugels niet lekker en laten die op een hoopje liggen bij hun slaapplaatsen.

Nachtvlinders spelen ook een belangrijke rol in de bestuiving van bloemen. Veel nachtvlinders hebben een lange roltong, waarmee ze diep in de bloemen geraken om er nectar te vinden. Sommige bloemen beginnen 's nachts sterker te geuren om nachtvlinders aan te trekken. Die kunnen soms kilometers ver met hun lange voelsprietten bloemengeuren waarnemen: hun reukvermogen is enkele duizenden keren gevoeliger dan dat van mensen. Helaas zorgt luchtvervuiling ervoor dat vooral 's nachts bloemengeuren sneller afgebroken worden waardoor nachtbestuivers de bloemen moeilijker kunnen vinden.

De nachtvlinder, bij de meeste mensen minder geliefd dan de dagvlinder, verdient dus minstens evenveel aandacht en zorg.

De huismoeder

STADSVLINDERS

Dag- en nachtvlinders gedragen zich anders in de stad dan op het platteland. Omdat steen en beton de warmte beter vasthouden, is het over het algemeen warmer in de steden. Hierdoor vliegen nachtvlinders enkele weken langer rond in de stad terwijl ze op het platteland al aan het overwinteren zijn. Ze hebben meer tijd om zich voort te planten en kunnen soms zelfs een extra generatie voortbrengen. Door de klimaatopwarming komen we tegenwoordig in onze streken, vooral in de stad, meer zuidelijke soorten tegen.

HUISMOEDER

De huismoeder is wijdverspreid en ook in stedelijke gebieden gemakkelijk te zien tussen april en oktober. Het is een stevige, mobiele nachtvlinder. Vaak kan je ze zien fladderen rond de lampen van straatlantaarns. Als ze opvliegen zie je plots twee gele vlekken op de vleugels. Huismoeders zijn niet kieskeurig, ze hebben veel waardplanten en leggen eitjes op zowel kruiden als op grassen.

TEGEN DE LAMP

Elk stadium in het leven van een nachtvlinder stelt enkele specifieke vereisten aan de omgeving waar we in de tuin rekening mee kunnen houden. Zo gaan nachtvlinders soms in een soort van winterslaap. Lichtvervuiling kan dit ontregelen.

Nachtvlinders gebruiken licht om te weten waar 'boven' is: boven is waar de sterren en de maan zijn, beneden is het donker. Nachtvlinders vliegen met hun rug naar boven, gericht naar de maan. Als ze een lamp tegenkomen draaien ze zich met de rug naar de lamp en vliegen ze naar 'boven', in dit geval de richting van de lamp. Rond de lamp geraken ze in de war en wordt hun vlucht ontregeld.

Daar kan je gebruik van maken om nachtvlinders te bekijken. Je kan een felle lamp voor een opgespannen wit laken zetten, dat werkt dan als een nachtvlindermagneet. Ze gaan op het witte laken zitten en dan heb je tijd om ze rustig te observeren. Om ze te herkennen kan je de app ObsIdentify gebruiken.

HOE KUNNEN WE ONZE BUURTNACHTVLINDERS HELPEN?

Hoewel sommige nachtvlinders zich goed thuis voelen in de stad, is het totale aantal vlinders de laatste jaren afgenomen. Gelukkig kunnen we ze helpen door ze met enkele eenvoudige maatregelen rust, ruimte en voedsel te bieden.

- * Plant voornamelijk inheemse bloemen. Denk daarbij ook eens aan bloemen die 's nachts beginnen te geuren zoals wilde kamperfoelie.
- * Creëer een bloeihoogte, zodat er altijd bloemen in je tuin bloeien die vlinders van nectar kunnen voorzien van het vroege voorjaar tot het late najaar.
- * Zorg voor variatie in de tuin met lage en hoge planten, en groene plekken zowel in de zon als in de schaduw.
- * Maak beschutte plekken waar vlinders kunnen schuilen, opwarmen en overwinteren.
- * Gebruik geen schadelijke pesticiden.
- * Maai je gras niet te vroeg in het seizoen en beperk het aantal maaibeurten.
- * Stel het 'opruimen' van je tuin uit tot de lente.
- * Verlicht je tuin zo weinig mogelijk.

Bruine vierbandspanner

HOE GAAT HET MET DE HOMMEL?

Niet iedereen weet het, maar de honingbij is maar één van de meer dan 370 soorten bijen die in België voorkomen. En wat misschien nog minder mensen weten, is dat ook hommels tot die groep behoren. Ze zien er wel duidelijk anders uit dan andere bijen, met hun kleurrijke, wollige vacht. In Vlaanderen zijn er 18 hommelssoorten.

Net als de bij heeft de hommel het in onze streken helaas moeilijk. De toename van intensieve landbouw en het gebruik van insecticiden, doen het aantal insecten en dus ook bestuivers drastisch dalen. Dat heeft gevolgen voor de landbouw, die afhankelijk is van nuttige insecten voor de bestuiving van voedselgewassen, maar ook voor onze biodiversiteit.

In de zomer van 2023 gingen we op wandel met gids Gunter Stoops in de wijk, op zoek naar onze buurthommels. Kunnen ze overleven in de stad en hoe doen ze dat?

SOCIAAL DIER

Hommels zijn bijzonder onder de bijen: het zijn sociale insecten die in kolonies leven met een enkele koningin. Dat komt verder alleen voor bij de honingbij en in beperkte mate bij sommige andere bijensoorten. Dat sociale leven houdt in dat vrouwtjes met elkaar samenwerken om het nest te bouwen en het nageslacht te verzorgen.

Slechts één van hen legt eitjes: de koningin. De overige vrouwtjes, de werksters, zijn dochters van de koningin en helpen hun moeder met het nest en het broed (de eitjes en de larven).

‘Door haar warme ‘pels’ kan de hommel in de regen en zelfs in de vrieskou naar de eerste bloemen zoeken.’

HOMMELHOTEL

In februari of maart ontwaakt de bevruchte koningin uit haar winterslaap en vliegt ze uit om pollen en nectar te verzamelen. Door haar warme ‘pels’ kan ze in de regen en zelfs in de vrieskou naar de eerste bloemen zoeken. Na enkele weken zoekt ze een geschikte nestplaats om een nieuwe kolonie te stichten. Komen in aanmerking: een composthoop, een verlaten muizenhol of een vogel-

nestkastje om te ‘kraken’, een dikke pol gras of dat hoopje droge bladeren dat is blijven liggen. Als het maar een donkere, knusse verstopplaats is.

NECTAR ZOEKEN

In haar nieuwe nest bouwt de koningin larvenwiegjes uit was. Daarin legt ze eitjes die na enkele weken ontpoppen tot werksters: vrouwelijke hommels die buiten het nest stuifmeel en nectar vergaren en binnen het nest volgende generaties larven helpen grootbrengen. Een hommel vliegt meestal niet verder dan 100 tot 200 meter van het nest en verzamelt de nectar in haar nectarmaag. Een volle nectarmaag bevat de nectar uit zo’n 60 bloemen (bloemen bevatten zo’n 0,001 ml nectar).

TRAGISCH LOT

Aan het begin van de zomer is de kolonie zo’n tachtig hommels sterk. Dan begint de koningin eitjes te leggen waaruit mannetjes en nieuwe koninginnen zullen komen. De mannetjes verzamelen in het nest energie voor de paring, de nieuwe koninginnen voor hun winterslaap. In het najaar, eens de mannetjes en nieuwe koninginnen het nest verlaten hebben, zullen de oude koninginnen en de werksters doodgaan. De nieuwe koninginnen zullen paren met de mannelijke hommels, die meteen daarna eveneens doodgaan. De koninginnen zijn de enige hommels die de winter overleven.

Boomhommel
© André Karwath

Weidehommel
© Ivar Leidus

SPAANS GEWAS

De hommelmwandeling brengt ons naar het Spaans Kasteelplein. Dat is geen toeval, want sinds 2018 staat daar Het Spaans Gewas: een door de buurtbewoners aangelegde tuin van groenten, bloemen en kruiden in oude houten fruitkisten. De buurtmoestuiniers kunnen regenwater gebruiken dat van het dak van de Sint-Machariuskerk in grote containers stroomt.

Dankzij de groene vingers van de buurt werd Het Spaans Gewas een welgekomen toevluchtsoord voor heel wat insecten. Ook de hommels komen er aan hun trekken. We gingen er op zoek naar ‘The Big Six’ van de hommelsorten, de zes soorten die bij ons het vaakste voorkomen: de akkerhommel, de steenhommel, de aardhommel, de boomhommel, de weidehommel en de tuinhommel. Het was een succesvolle zoektocht. Enkel de tuinhommel liet zich niet zien die dag.

Om te weten welke hommel je voor je hebt moet je naar de kleurpatronen kijken. Zo herken je de boomhommel bijvoorbeeld aan de haar oranjebruin behaard borststuk en witbehaarde achterlijfspunt, en de weidehommel aan de gele haren op borststuk en achterlijf in combinatie met een oranje achterlijfspunt.

BIJGAARDEPARK

Ook het Bijgaardepark is een veilige haven voor hommels en andere bijen of insecten. In de middeleeuwen bevond zich op die plek de ‘bijengaard’ van de Sint-Baafsabdij, een boomgaard met bijenkorven. Toen werd hier honing en was verzameld, maar ook vandaag is het Bijgaardepark heel erg waardevol voor de buurtbewoners – en voor de bijen. Sinds 2015 bevindt de ecologische buurtmoestuin en ontmoetingsplek De Bijgaard zich in het park. Tussen 2018 en 2022 lag de moestuinwerking stil voor de opbouw van het collectief woonproject Bijgaardehof en een park-uitbreiding, maar dankzij ondersteuning van Wijkbudget Gent konden de activiteiten in 2022 weer opgestart worden. De groep enthousiaste vrijwilligers breidde uit en de moestuin kreeg meer en meer vorm. Vandaag staan er heel wat eenjarige en blijvende planten, waaronder ook inheemse, door insecten geliefde planten.

Naast gewone hommels zagen we er de koekoekshommel. Die hommel is een nestparasiet: de koningin maakt geen eigen nest maar neemt een bestaand nest van een soort waar ze op lijkt over. Ze dringt het nest van de andere soort binnen, doodt de koningin, en laat haar eitjes achter zodat de aanwezige werksters ze grootbrengen. Koekoekshommels hebben zelf geen werksters en leiden een zwervend bestaan. De vrouwtjes verzamelen nooit zelf stuifmeel en zijn uitgerust met een steviger pantser en een sterke angel.

Koekoekshommel
© André Karwath

HOMMELS IN NOOD

Behalve de koekoekshommel heeft de hommelpopulatie nog een aantal vijanden te vrezen. Op de wandeling kwamen we bijvoorbeeld de roestbruine kromlijf tegen, een soort vlieg. Het is een parasiet die haar eitjes op het lijfje van de hommel legt. Wanneer de larve uitkomt, dringt ze de hommel binnen om daarna het gedrag van haar slachtoffer te beïnvloeden. De roestbruine kromlijf verpopt en overwintert in de arme hommel.

Een eeuw geleden kwamen er in ons land 31 soorten hommels voor. Intussen zijn er van die 31 al zes uit ons land verdwenen. Nog eens 18 zijn in min of meerdere mate bedreigd. Zoals gezegd vormen vooral intensieve landbouw en pesticiden bedreigingen voor de hommel. Maar ook het versnipperen en verdwijnen van leefgebied zoals bloemrijke graslanden en heides, en klimaatopwarming zijn boosdoeners.

De hommel kan zichzelf opwarmen door met haar vliegsieren te trillen. Zo kan ze een lichaamstemperatuur van 30 graden bereiken. Ook haar 'pels' zorgt ervoor dat ze warmte vasthoudt. Terwijl die bijzondere eigenschappen oorspronkelijk evolutionaire voordelen boden, zorgt klimaatopwarming ervoor dat de hommel het te heet onder de voeten krijgt.

'Een eeuw geleden kwamen er in ons land 31 soorten hommels voor. Intussen zijn er van die 31 al zes uit ons land verdwenen. Nog eens 18 zijn in min of meerdere mate bedreigd.'

HOE KUNNEN WE ONZE BUURTHOMMELS HELPEN?

Hommels, net als andere bijensoorten, hebben het hele jaar door bloemen nodig om nectar en stuifmeel te verzamelen. Met een paar eenvoudige aanpassingen kun je je tuin aantrekkelijk maken voor deze belangrijke bestuivers. En wat goed is voor de hommels is ook goed voor de bijen.

- * Zorg voor een bloeihoog: een gevarieerde tuin aan met inheemse bloemen die in verschillende seizoenen bloeien. Je zou margrietten, klokje, en ereprijs of kruiden kunnen planten, aangevuld met bloeiende struiken en bomen zoals wilgen, sleedoorn en klimop. Combineer bloemen van verschillende vormen, kleuren en bloeitijden om zoveel mogelijk soorten aan te trekken. Laat de bloemen uitbloeien en laat de kruiden in bloei komen. Snoei munt, rozemarijn, salie, bieslook en tijm bijvoorbeeld niet te vroeg; hun bloemen zijn favoriet bij hommels en bijen.
- * Maai een stuk van je gazon minder vaak. Zo geef je bloemen zoals paardenbloemen, madeliefjes, biggenkruid en witte klaver de kans om te groeien en voedsel te bieden aan hommels en bijen.
- * Zet op warme dagen een schaalje water met kiezelsteentjes buiten. Zo kunnen de hommels veilig drinken zonder het risico op verdrinken.
- * Vermijd pesticiden en gebruik biologische alternatieven om je tuin gezond te houden.
- * Laat een houtstapel in de zon liggen; hommels gebruiken dat graag als schuilplaats.
- * Maak een hommelmotel van afvalhout of een oude bloempot, gevuld met droog mos, bladeren, hooi of stro.

OP ZOEK NAAR DE PADDENSTOELEN IN ONZE WIJK

Fungi of zwammen: ze zijn overal rondom ons, leven vaak zelfs in ons, zijn veel talrijker aanwezig dan de meeste andere groepen van organismen op onze planeet, en leven hier ook al veel langer dan veel andere levensvormen. Toch weten we vaak maar weinig over hen, want ze houden zich stil en gaan meestal onopvallend op in hun omgeving. In november 2024 namen we de zwammen onder de loep onder leiding van Mieke Verbeken (Universiteit Gent).

PADDENSTOEL, ZWAM OF SCHIMMEL?

Om te weten waar we het precies over hebben, moeten we eerst een paar termen verduidelijken. Zwammen en schimmels zijn synoniemen. De wetenschappelijke naam ervoor is fungi. De paddenstoel is het vruchtlichaam van sommige soorten zwammen. Het typische beeld van een paddenstoel, een steeltje met een hoed erop, is maar het kleine, zichtbare deel van de schimmel. Het grootste deel bevindt zich onder de grond – of in stammen, takken en blaadjes – als een wirwar van schimmeldraden. Dat netwerk vormt samen een zwamvlok of mycelium.

KIJKEN, VOELEN, RUIKEN, PROEVEN

Om paddenstoelen te spotten zijn je zintuigen onontbeerlijk, leert Mieke ons. Je moet kijken, maar evengoed voelen, ruiken en proeven. Aangezien sommige padden-

Judasoor in de abdijtuin

stoelen giftig zijn, mag je alleen proeven onder begeleiding van een ervaren kenner. Tijdens onze wandeling, in het Coyendanspark en de binnentuin van de Sint-Baafsabdij, vonden we samen een twintigtal soorten.

Het tere mosklokje bijvoorbeeld, dat vaak in mos voorkomt, en zijn dubbelganger, het bleek breeksteeltje, dat dan weer tussen kort groen gras te vinden is. De radijsvaalhoed herkenden we aan zijn kenmerkende geur van – inderdaad – radijs. Het judasoor lijkt niet alleen op een rond, rozig gehoororgaan, zo voelt het ook: vlezig, licht elastisch en kraakbeenachtig.

De namen van heel wat van de paddenstoelen die we in de wijk tegenkwamen spreken heel erg tot de verbeelding: de sierlijke franjehoed, een liefhebber van halfvergaan hout, de geschubde inktzwam, waar de sporen als druppels zwarte inkt uitlekken, het gewoon plooirokje dat na een regenbui tevoorschijn komt, en de kopergroenzwam met zijn slijmerige blauwgroene hoed.

VOORTPLANTINGSKAMPIOEN

We vonden dus al aardig wat soorten op die kleine oppervlakte. Dat is niet verrassend, want er bestaan ontzaglijk veel verschillende soorten zwammen. De schattingen gaan van 1,5 tot wel 5 miljoen, waarvan een kleine 150.000 een naam gekregen hebben. Daarmee zijn de schimmels een van de succesrijkste groepen organismen op aarde. Hun ingenieuze voortplantingswijze zit daar voor iets

tussen. Schimmels planten zich zowel ongeslachtelijk voort, zoals de schimmel op een stuk kaas bijvoorbeeld, als geslachtelijk. Er zijn schimmels die wel honderd ‘geslachten’ hebben. Een draad van het ene ‘geslacht’ botst dan met een draad van een ander ‘geslacht’. Zo kunnen ze gemakkelijk ‘versmelten’ zonder zich te moeten verplaatsen.

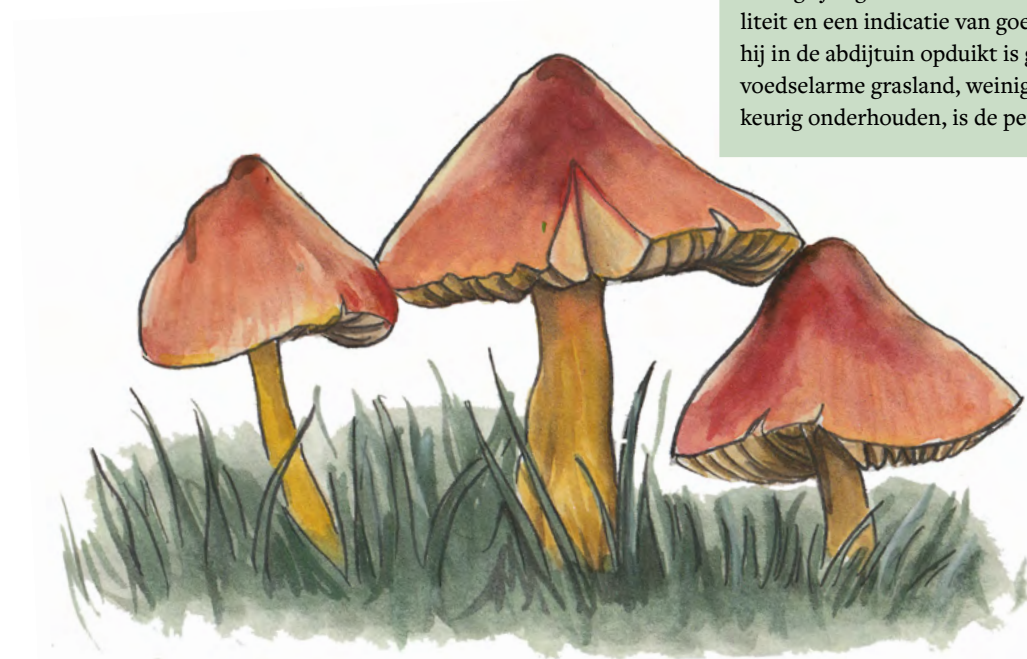
Schimmels met een paddenstoel gebruiken sporen om zich voort te planten. Die sporen zitten verborgen in talloze plaatjes of buisjes aan de onderkant van het hoedje van de paddenstoel. Per hoedje kan een paddenstoel miljarden sporen bevatten. Zijn de sporen rijp, dan worden ze gelost of zelfs gekatapulteerd door de paddenstoel.

Wist je trouwens dat fungi nauwer verwant zijn aan dieren dan aan planten? Dat komt omdat ze, in tegenstelling

*Kopergroenzwam
in de abdijtuin*

tot planten, geen fotosynthese kunnen gebruiken om hun eigen voedsel te produceren. Schimmels groeien direct in hun voedselbron. Denk maar aan een beschimmelde pot confituur. In de supermarkt liggen paddenstoelen dan ook ten onrechte in de groenteafdeling. Eigenlijk zouden ze een aparte afdeling moeten krijgen want ze zijn niet plant-aardig, maar wel rijk aan allerlei voedingsstoffen.

ZWARTWORDENDE WASPLAAT

Terug naar onze wandeling. Tussen het gras in het midden van de abdijtuin vinden we tot Miekies grote vreugde enkele zwartwordende wasplaten terug. De wasplaat, eerst felgeel of oranje en later pikzwart, is de ‘orchidee’ onder de planten: deze paddenstoel is zeldzaam en we moeten er goed zorg voor dragen, want zijn aanwezigheid is een belangrijke graadmeter voor een goede natuurkwaliteit en een indicatie van goed natuurbeheer. Dat hij in de abdijtuin opduikt is geen wonder: het voedselarme grasland, weinig verstoord en nauwkeurig onderhouden, is de perfecte ondergrond.

*De zwartwordende
wasplaat*

Op paddenstoelenwandeling met Mieke Verbeken

WOOD WIDE WEB

Nog een tip voor wie naar paddenstoelen speurt: veel soorten hebben een favoriete plant als gastheer. In onze wijk bijvoorbeeld vinden we ze vaak vlak bij berken en beuken. De dunne draadjes van hun mycelium staan ondergronds namelijk in verbinding met het wortelnetwerk van de bomen. Zo ontvangt de schimmel suikers van de boom om zich mee te voeden. In ruil helpt de schimmel de boom om efficiënt water en voedingsstoffen op te nemen, en is de boom beter beschermd tegen bijvoorbeeld droogte of plagen.

Maar daar stopt het niet. Via de myceliumsymfonie onder de grond staan de bomen met elkaar in contact. Dat ingewikkelde communicatienetwerk, met de toepasselijke naam 'wood wide web', is een unieke samenwerking tussen bomen en schimmels. Volgens recent onderzoek zouden bomen via die chemische dialoog voedingsstoffen herverdelen, water doorsturen en waarschuwingen voor potentiële bedreigingen verzenden. Het is ook meteen de reden dat zwammen de onmisbare architecten van onze ecosystemen zijn: het zijn de ultieme netwerkers.

Als zwammen hun werk niet kunnen doen, verliezen bomen hun natuurlijke bescherming. Hierdoor worden ze vatbaarder voor ziektes, wat hun vermogen om CO₂ op te slaan belemmert. Bovendien verdwijnt bij een tekort aan zwammen ook een belangrijke voedselbron voor veel dieren.

BEDREIGD

Helaas gaat het over het algemeen niet zo goed met de paddenstoelen, vertelt Mieke. In 1999 stelde ze met collega's een lijst van bedreigde zwammen samen. Op zo'n 650 zwammen die in onze streken voorkomen waren 8 procent uitgestorven, 8 procent met uitsterven bedreigd, en de helft stond onder druk. 25 jaar later herhalen Mieke en co het onderzoek. Het finale resultaat is er nog niet, maar het ziet er niet goed uit: de situatie is min of meer hetzelfde gebleven.

HOE KUNNEN WE ONZE ZWAMMEN HELPEN?

Op vlak van groenbeheer in de stad zijn het beperken van snoeien en maaien, en het laten liggen van dood hout, belangrijke stappen. Ook ontharding komt de paddenstoel ten goede.

- * Zelf kan je je tuin in de herfst best zijn ding laten doen: laat afgebroken takken en bladeren liggen.
- * Plant bomen die in symbiose leven met zwammen: eik, beuk, berk, hazelaar of linde.
- * Laat een oude of dode boom staan. Moet de boom toch worden afgezaagd? Laat dan een deeltje van de stronk staan samen met de wortels.
- * Bemest het gazon niet en laat de mossen erin gerust groeien.

KORSTMOS, OEROUDE EN REUZETAAL

Sommige muren van de Sint-Baafsabdij zijn al vele jaren ongemoeid gelaten en dat is maar goed ook. Zo konden enkele zeldzame korstmossen hun plek vinden op de aloude stenen, zoals de grove rivierkorst. Het is best bijzonder dat dit korstmos hier groeit, want het was nog nooit eerder in België gespot. Nog opmerkelijker is dat het juist in onze stadswijk floreert, terwijl het normaal gesproken niet in stedelijke gebieden voorkomt.

WAT ZIJN KORSTMOSSEN?

De naam doet misschien anders vermoeden, maar korstmossen zijn geen mossen. Terwijl mossen planten zijn, vallen korstmossen onder de schimmels. Toch zijn ze iets bijzonders: korstmossen vormen een combinatie van een schimmel en een groen- of blauwwier. Zo'n nauwe samenwerking tussen organismen waar minstens één van de partners de andere nodig heeft heet symbiose. Meer nog, hier hebben beide organismen elkaar nodig: de wieren zorgen, met dank aan fotosynthese, voor voedingsstoffen voor de schimmels. In ruil daarvoor bieden de schimmels bescherming tegen uitdroging, de zon en ongedierte. Met het blote oog kun je het verschil tussen de schimmel en het wier niet zien, ze zijn volledig met elkaar verweven.

Korstmossen groeien ontzettend traag, soms maar 0,1 mm per jaar. Daarom zie je ze vaak op plaatsen waar ze weinig concurrentie hebben van planten. Sommige soorten vind je op oude bomen of hout, andere op stenen zoals oude muren, grafstenen en stoeptegels. Ze voelen zich goed op droge plekken met veel licht.

Korstmossen die op stenen leven zien er vaak uit als kleurrijke platte korstjes, met tinten die variëren van knalgeel en fel oranje tot paars, bruin, en grijsgroen, en alles daartussenin. Alsof de natuur haar eigen graffiti heeft gespoten! Er zijn er ook die lijken op minisculpturen of miniblaadjes, andere hebben dan weer iets weg van een baard. Die vormen zie je vaker bij soorten die op bomen groeien en bij goede luchtkwaliteit zoals in bossen.

‘De kleur van korstmos varieert van knalgeel en fel oranje tot paars, bruin, en grijsgroen, en alles daartussenin. Alsof de natuur haar eigen graffiti heeft gespoten!’

OEROUDE EN REUZETAAL

Korstmossen kunnen stokoud worden: sommige exemplaren overleven duizenden jaren. Wereldwijd zijn er ongeveer 18.000 korstmossoorten geïdentificeerd. Ze zijn taai en kunnen extreme omstandigheden doorstaan, zoals temperaturen onder -30°C. Daarom zijn ze zeer belangrijk in het hooggebergte en in de poolgebieden. In het hoge Noorden vormen ze vaak het enige voedsel voor de rendieren.

Korstmossen die op bomen groeien, zijn erg gevoelig voor luchtvervuiling en kunnen dienen als indicatoren van luchtkwaliteit. Korstmossen die op stenen groeien, zijn daar minder gevoelig voor. Dat zien we ook bij de grove rivierkorst, die goed gedijt op de verweerde abdijstenen – misschien ondanks de vervuiling die de stenen heeft aangetast, of juist dankzij die omstandigheden.

Sommige soorten hebben een voorkeur voor een specifieke ondergrond, bijvoorbeeld zure gesteenten of kalkrijke steen. De grove rivierkorst doet het goed op poreuze, licht-kalkhoudende steen. Dit type steen, waar de zandsteen in de abdij ook toe behoort, werd vroeger veel gebruikt in historische gebouwen in Vlaanderen.

Kerkmosterdkorst in de tuin van de Sint-Baafsabdij

Heksenvingermos
© Erik van Dijk

EEN PARADIJSJE VOOR KORSTMOSSEN

De 'steenbewoners' van de Sint-Baafsabdij dragen vaak fascinerende namen, zoals heksenvingermos, stoeprandvingermos, schubbige citroenkorst en kerkmosterdkorst. Ze geven de ruïne extra kleur en karakter, zonder schade aan te richten. Hoe ouder de muur, hoe meer verschillende soorten korstmossen. Op hele oude muren kan je tot 50 verschillende soorten aantreffen.

Hoewel korstmossen een belangrijke rol spelen in het ecosysteem, heeft België – in tegenstelling tot Nederland, waar ongeveer de helft van de soorten in de gevarenzone zit – geen officiële rode lijst van bedreigde korstmossen. Toch zijn er ook in Vlaanderen zeldzame soorten te vinden. In de Sint-Baafsabdij zie je bijvoorbeeld de oliestippelkorst en het muurrozijnenmos, dat op de Nederlandse rode lijst staat. Oude ruïnes, kerken, abdijmuren, oude grafstenen en kasteelmuren vormen ware paradijsjes voor die zeldzame soorten. Het is belangrijk om ze te koesteren.

HOE KUNNEN WE ONZE KORSTMOSSEN HELPEN?

Korstmossen spelen een essentiële rol in het grotere ecosysteem. Ze hebben een impact op al het andere leven op aarde, omdat alles in de natuur met elkaar verbonden is.

- * Laat de korstmossen gerust groeien op muren en bestrating. Ze zijn compleet onschadelijk.

purperblauw en grijs kunnen de stenen
hier in alle rust verkruimelen
van smaragd en groen groeien de varens
op de muren die mogen vergaan
in nog veel verdere eeuwen
wanneer wij er niet meer zijn

- Luc De Vos

Kerkmosterdkorst © Henk-Jan van der Kolk

MOSSEN, KLEIN MAAR DAPPER!

Ontdek de wondere wereld van de eerste plant die ‘voet’ aan land zette. Een kleine stap voor het mos, een grote stap in de evolutie (en dus voor de mensheid).

Mossen, klein maar dapper: het was de titel van een van onze laatste activiteiten in 2024. Samen met Wouter Van Landuyt (Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek) leerden we in onze wijk kijken naar de oudste landplanten. Ze vormen een bijzonder rijke soortengroep: in Vlaanderen zijn er zo’n 411 bladmossen bekend (naast de zeldzamere levermossen en hauwmossen). Heel boeiend, want hoewel omnipresent weten de meesten onder ons er weinig over.

We leerden dat het wel degelijk planten zijn die aan fotosynthese doen, CO₂ opnemen en zuurstof afgeven. Mossen zijn kleine, eenvoudige plantjes en toch blinken ze uit in de mooiste vorm- en kleurschakeringen. Ze zijn, meestal toch, groen met stengeltjes en blaadjes en ze hechten zich vast aan elke geschikte ondergrond met wortelachtige structuurtjes. Die worteltjes dienen niet om voedsel op te nemen, enkel om zich vast te hechten. Water en voedingsstoffen nemen ze over hun hele oppervlakte op.

Anders dan planten die via hun wortels water en voedingsstoffen uit de bodem halen, zijn mossen minder ge-

bonden aan de grond en je ziet ze bijgevolg opduiken op stenen, rotsen, muren, boomstammen en takken... Niet toevallig plaatsen waar er veel minder concurrentie is van andere planten.

Zich voortplanten kunnen mossen vaak zowel geslachtelijk als ongeslachtelijk. Ze vormen microscopisch kleine sporen die zich, eens meegenomen door de wind, over enorme afstanden verspreiden. Of ze vermeerderen zich door celdeling waarbij een klein stukje mos tot een volledig plantje uitgroeit.

MOSSEN PASSEN ZICH AAN

Ze komen overal voor, ook in droge omgevingen, of ónder water. Enkel in zout water lukt het niet. In onze contreien hebben ze zich aan een waterrijk, kouder klimaat met niet al te veel zonlicht aangepast. Ze gedijen in onze bossen, velden, akkers en rivier valleien, en ook in vochtige, eerder donkere woonomgevingen.

Vaak zijn mossen gebonden aan een specifieke ondergrond (substraat), bijvoorbeeld een bepaald soort gesteente, of op rottend hout of tussen bepaalde andere soorten mos.

Onze wijk met zijn verweerde kademuren, zijn oude stadsbomen langs de kades en vooral ook met plaatsen die, zoals de Sint-Baafsabdij, ongemoeid worden gelaten, biedt ideale leefomstandigheden voor mossen.

Gewapend met een loep toonde Wouter ons verschillende soorten mossen die in dichte opbollende groepjes of kussentjes bij elkaar groeien. Opvallend zijn de sierlijke, op bloemetjes lijkende sporenkapsels: dat zijn de orgaantjes waarin na de bevruchting de sporen gevormd worden. Als de sporen rijp zijn komt het dekseltje los en kunnen de sporen door de wind verspreid worden.

Stompe haarmuts aan
Herberg Macharius

OP DE KNEIËN

Wouter liet ons zien dat het determineren van mossen specialistenwerk is waarbij de groeiwijze, de vorm van de blaadjes, het steeltje en het sporenkapsel met de microscoop bekeken moet worden. In de Sint-Baafsabdij vonden we een 11-tal soorten, luisterend naar fantasierijke namen als muisjesmos, klein duinsternetje, gesteelde haarmuts ...

Mossen in de
Sint-Baafsabdij

Al die miniplantjes, die vaak voor ergernis zorgen omdat ze een gazon ‘verknoeien’ of dakpannen zouden saboteren, hebben een fundamenteel ecologisch belang.

WATER SLURPEN

Een van hun bijzondere kenmerken is het vermogen om water te stockeren. De plantjes kunnen niet alleen grote hoeveelheden opslaan, ze kunnen ook lange droogteperiodes, waarin ze volledig verschrompelen, overleven. Ze beschermen de bodem tegen erosie en houden vocht en humus vast. Mossen beschermen bomen tegen uitdroging door hun bast te bedekken. En ze stockeren ook nog eens grote hoeveelheden CO₂.

BIODIVERSITEIT OP EN TUSSEN MOSSEN

Met hun dikke kussentjes (met eigen micro-klimaat) zijn mossengemeenschappen een veilige omgeving voor onze allerkleinste stadsbewoners, zoals mosbeertjes, mijten en springstaarten. Die minuscule dieren kunnen er zich in verbergen, zeker als ze ook dezelfde (schut) kleur aannemen. Maar ook voor grotere dieren als spin- nen, insecten en wormen bieden mossen een uitstekend leefmilieu. Bovendien kunnen zaadjes en vruchten tus- sen de mossen gemakkelijker ontkiemen. Zo vormen mossen een essentiële schakel in de opbouw van eco- logische systemen.

Sporenkapsel bij
mossen

MOSSEN ALS INDICATOREN

Mossen zijn kleine krachtpatsers maar ze zijn ook gevoelig voor vervuiling. Denk maar aan een fenomeen als zure regen (zwaveldioxide), dat er in de tweede helft van de vorige eeuw voor zorgde dat in Vlaanderen nog nauwelijks mos op bomen te vinden was! Gelukkig hebben de meeste soorten zich spectaculair hersteld van die zware luchtvervuiling. Tegenwoordig zijn mossen het slachtoffer van het gebruik van pesticiden en meststoffen in landbouwgebieden. Door de opwarming van ons klimaat dreigen soorten te verdwijnen, en komen er bij ons meer en meer soorten uit zuidelijkere streken voor. Vooral de levermossen zijn bijzonder gevoelig voor veranderende omstandigheden.

Samen met zijn team werkte Wouter de afgelopen jaren aan een rode lijst die toont dat meer dan 50% van de mossen het slecht tot zeer slecht doen.

HOE KUNNEN WE ONZE MOSSEN HELPEN?

Mossen verschijnen vanzelf wanneer de juiste leefomstandigheden aanwezig zijn. In een stedelijke omgeving kan een goede balans met voldoende groenvoorzieningen, open onverharde stukjes en vochtige, schaduwrijke plekken zorgen voor een rijke diversiteit aan mossen.

- * Zie de mossen niet als je vijand, maar laat ze groeien, ook in het gazon.
- * Laat in je tuin bladeren en dood hout liggen, zorg voor water en laat diversiteit toe.

Levermos

BOMEN BIJ ONS

Bomen vormen bossen, maar maken ook deel uit van het stadslandschap. Stadsbomen komen voor langs wegen, in parken, op open ruimtes en in particuliere tuinen. In Gent onderscheiden we allerlei types bomen: straatbomen, parkbomen, leibomen, toekomstbomen en bomen in stadsbosjes... Veel types en dus ook veel potentieel voor vergroening, met behulp van het ons toegekende wijkbudget. Want hoe meer bomen, hoe liever.

HET BELANG VAN STADSBOMEN

Bomen maken ons leven aangener! Ze filteren fijnstof weg en nemen CO₂ op. Onze verharde, bebouwde steden vormen hitte-eilanden. De temperatuur ligt er een paar graden hoger dan buiten de stad. Bomen helpen ons daartegen te beschermen: ze nemen water op via hun wortels en verdampen het via hun bladeren, wat voor verkoeling zorgt. Bovendien bieden ze ons schaduw.

Het wordt in de toekomst niet alleen warmer in de stad, maar buien zullen ook heviger worden. Bomen spelen een belangrijke rol bij de infiltratie van water via de ontharde grond. Een volwassen boom kan bovendien met zijn kruin heel wat water vasthouden en zo de afvoer vertragen. Bomen beschermen ons dus tegen de gevolgen van klimaatverandering.

‘Het wordt in de toekomst niet alleen warmer in de stad, maar buien zullen ook heviger worden. Bomen spelen een belangrijke rol bij de infiltratie van water via de ontharde grond.’

Bomen maken ons gezond. Een groene omgeving zorgt voor minder stress en heeft daarom een positief effect op je gezondheid. Groene ruimtes met bomen nodigen uit om buiten te komen en creëren een gevoel van welzijn en verbondenheid, met de natuur en met elkaar.

Maar bomen zijn er niet alleen voor mensen. Ze vormen het leefgebied voor heel wat flora en fauna in de stad. Ze bieden voedsel, beschutting en nestgelegenheid voor vogels, insecten en andere dieren en dragen op die manier bij aan de biodiversiteit in de stad.

Redenen genoeg voor de vrijwilligers van de biodiversiteitswerkgroep om met het wijkbudget in te zetten op zo veel mogelijk bomen. Tijd dus voor een denkoefening: hoeveel bomen willen we, waar willen we ze, en welke bomen mogen dat zijn?

HOVEEL BOMEN WILLEN WE IN DE STAD?

De dichtstbevolkte en economisch minder welvarende wijken beschikken meestal over het minste groen. Steden dienen te zorgen voor een gelijke en rechtvaardige verdeling van bomen en groen doorheen een stad (een idee dat recent bekendheid kreeg onder de naam ‘tree equity’). De 3-30-300-regel, een concept ontwikkeld door onderzoeker en expert stedelijke vergroening Cecil Konijnendijk, is daarbij de leidraad: 3 bomen zichtbaar vanuit elk raam, 30 procent boomkruinoppervlak in elke wijk en voor iedereen op 300 meter wandelafstand een toegankelijke groene plek. Om dat te behalen is er wel nog wat werk aan de winkel in de Macharius-Heirniswijk.

LOCATIE LOCATIE LOCATIE

We kunnen helaas niet overal zomaar bomen planten. In de stad eisen allerhande functies ruimte op. Bovendien is niet iedereen even blij met bomen, want ze kunnen leiden tot minder lichtinval in woningen, klachten over bladval, schrappen van parkeerplaatsen en rendementsverlies bij zonnepanelen. De Groendienst van de stad Gent plant bomen op het openbaar domein en probeert rekening te houden met een minimumafstand van zo’n 3 meter tot gebouwen.

Daarnaast is er ook onder de grond niet altijd ruimte. Onze wegen liggen vol met ondergrondse nutsleidingen. Kleinere bomen in boombakken kunnen deels een oplossing bieden.

Al die randvoorwaarden vroegen om wat creativiteit in de Macharius-Heirniswijk. Na navraag bij de stad kregen we toestemming om leibomen (bomen waarvan je de takken gemakkelijk in een bepaalde richting kan leiden) als gevelboom aan te planten. Per uitzondering mocht er dus op minder dan 3 meter van de gevel worden geplant. Zeven leibomen kregen zo een plekje langs blinde gevels, met toestemming van de eigenaars.

Ook het boombakidee werd uitgewerkt. In de Dampoortstraat installeerde Mach-H vier prachtige bakken van cortenstaal met in elke bak een sierappelboom (Malus ‘Red Sentinel’). De helderrode sierappeltjes zijn niet giftig maar

Een lint platanen siert de oever van de Visserij

helemaal niet lekker om te eten. Zodra het vriest worden ze zacht en dan zijn sommige vogels er wel dol op. In de bakken van het Spaans Gewas op het Spaanskasteelplein heeft Mach-H vier fruitbomen geplant.

WILG, IEP OF ES?

De boomkeuze wordt mee bepaald door de ruimte en de rol die we de bomen willen geven. We zetten graag in op ‘toekomstbomen’: bomen die zo lang mogelijk behouden moeten worden omdat ze een hoge natuur- en/of beleavingswaarde hebben. In de stadsomgeving zijn het alleenstaande bomen op straten, plantsoenen of pleinen, die de ruimte krijgen om minstens 100 jaar oud te worden. In smalle woonstraten moeten bomen ook concurreren met het verkeer. Zuilvormige bomen zijn daar geschikter. Ze hebben van nature een smalle, opgaande kroonvorm.

In het algemeen krijgen streekeigen bomen de voorkeur. Bomen van bij ons dus, die zo goed mogelijk tegen weersextremen zoals droogte, hitte, overvloedige regenval en vriestemperaturen kunnen. Enkele voorbeelden zijn de eik, linde, iep, gewone esdoorn, veldesdoorn, paardenkastanje en de boomhazelaar.

Kiezen we nieuwe bomen voor de wijk, dan is het zeker ook verstandig om te kijken naar de soorten die er al staan en het goed doen. De platanen die in een lint langs de westelijke oever van de Visserij staan bijvoorbeeld, de ruwe berken in de Kasteellaan, de witte paardenkastanjes

en platanen op de Schoolkaai en de treurwilgen, sparren en beuken in het Astridparkje. Samen bepalen ze al jarenlang het uitzicht van onze buurt.

HAAGBEUK

Een andere soort die intussen iconisch is voor onze buurt is de haagbeuk. In de 16e eeuw liet Keizer Karel de imposante kerk van de Sint-Baafsabdij slopen. Sinds 2006 staat in het Coyendanspark, op de plek waar de kerk toen stond, een nieuwe kerk uit haagbeuk: de ‘groene kerk’. De bomen volgen het grondplan van de oorspronkelijke abdijkerk en roepen zo de herinnering aan de middeleeuwse kerk op.

De haagbeuk is een middelhoge boom die 15 tot 25 meter hoog kan worden. Als je hem regelmatig snoeit, kunnen de kroon en de stam zich niet ontwikkelen en krijg je een mooie haag. Haagbeuken worden pas op 20-jarige leeftijd vruchtbaar, dan verschijnen de nootjes die een lekkernij zijn voor vogels. De ovale, geribde bladeren lopen lichtgroen uit en worden later donkergroen aan de bovenkant en geelachtig aan de onderzijde.

LINDES

Zeg niet zomaar linde tegen een linde! In onze wijk zijn niet minder dan vijf soorten lindes te vinden. Wat ze allemaal gemeenschappelijk hebben is dat ze uitstekende nectarleveranciers zijn voor onze bijen. Wanneer bijen zich hoofdzakelijk voeden met lindenectar, krijg je lekkere lindehoning.

Welke soorten vind je zoal in onze wijk? De zomerlinde en de winterlinde zijn onze inheemse soorten. Rond de Machariuskerk vind je enkele prachtexemplaren van de winterlinde. In het Latijn heet deze boom *Tilia cordata*, ofwel ‘linde met hartvormige blaadjes’. De onderzijde van de blaadjes is blauwgroen. In de oksels van de nerven groeien rossige haren. In de herfst kleurt hij prachtig geel. Van nature groeit de winterlinde op vruchtbare kalkhoudende bodems, maar omdat die in Vlaanderen al vroeg in akkerland omgezet werden, resteren er amper natuurlijke milieus voor die boom. De lekker geurende bloemetjes leveren heel wat nectar voor insecten. Toch kan je onder de winterlinde nu en dan dode hommels en bijen aantreffen. Dat komt door voedselconcurrentie: de aantrekkingskracht is groot, maar er is niet genoeg nectar voor iedereen. Een deel van de insecten levert tevergeefs een te grote inspanning, raakt uitgeput en sterft onder de boom.

De zomerlinde of *Tilia platyphyllos*, wat ‘met brede bladeren’ betekent, heeft zoals de naam het zegt gemiddeld iets grotere bladeren dan de winterlinde. Hij kan bovendien een stuk groter uitgroeien dan de winterlinde, tot wel 40 meter. De nootjes hebben 3 tot 5 uitstekende ribben, wat een winterlinde dan weer niet heeft. Deze prachtige boom vind je ondermeer in het Astridpark.

Naast deze inheemse soorten vind je ook de Hollandse linde en de krimlinde in onze wijk. Dit zijn hybride soorten. De Hollandse linde komt, in tegenstelling tot wat je zou

*De haagbeuken die het grondplan van de abdijkerk aangeven in het Coyendanspark
© Stad Gent*

De zilverlinde

verwachten, niet uit Nederland maar is een kruising tussen een winter- en een zomerlinde. Een dergelijke kruising komt in de natuur zelden spontaan voor, het is dan ook een cultivar. Doordat het een hybride soort is, heeft hij kenmerken die tussen de beide ouders ligt, wat het soms moeilijk maakt om de soort te onderscheiden van de winter- en zomerlinde. Deze linde vind je ook in het Astridpark. De krimlinde is vermoedelijk een kruising van de winterlinde met een lindensoort die, zoals de naam doet vermoeden, uit Oost-Europees of West-Aziatisch gebied komt. Deze ietwat kleinere linde kan je vinden rond de parking van het Spaans-Kasteelplein.

ZILVERLINDE

Ten slotte is er nog de prachtige zilverlinde met bladeren met een opvallend witviltige onderzijde. Deze linde is een soort die inheems is in Zuid-Oost-Europa en het westen van Azië. In onze wijk vind je hem aan de parking aan het Sint-Baafsdorp. Bovendien, wist Geert Heyneman ons te vertellen, vind je ook spontaan opschietende jonge zilverlindes in onze wijk. Het is uitzonderlijk en nieuw dat deze eerder 'zuiderse' soort hier spontaan begint te groeien. Je ziet ze op het spoorwegdomein naast het spoor, samen met andere 'nieuwe verjongende' zuiderse soorten zoals moseik en steeneik.

PLANTEN MAAR

Met Mach-H brachten we de kansen voor extra straatbomen en parkbomen letterlijk in kaart. We bespraken dit kaartje met de Groendienst van de stad. Zij gingen hiermee aan de slag en plantten in 2023 op basis van ons gesprek vier extra bomen in het Rommelwaterpark, drie langs de Voorhoutkaai, en een toekomstboom in het Lousbergspark.

Om de hittestress te beperken en de biodiversiteit te verhogen, worden ministadsbossen aangelegd, ook wel klimaatbossen, kleine wildernissen of 'Tiny Forests' genoemd. Met Mach-H realiseerden we samen met heel wat betrokkenen het eerste stadsbosje, de Lousbroes. Daar plantten we maar liefst 870 inheemse bomen, omringd door een sneukelhaag met 67 fruitstruiken. Benieuwd naar het verhaal achter de Lousbroes? Lees er alles over verderop in dit boekje.

IN DE TUIN

Met Mach-H wilden we geen enkele ruimte voor bomen onbenut laten, en dus ook geen privéruimte. Daarom organiseerden we tweemaal een samenaankoop van bomen. Buurtbewoners konden kiezen voor een streekeigen boom of een fruitboom voor de eigen tuin. Op die manier zorgden we voor 37 extra bomen en struiken in de wijk.

Met al onze acties, groot en klein, staat de teller momenteel op 993 extra bomen en struiken in de wijk. Maar hier stopt ons verhaal niet. We rusten niet voor we de kaap van de 1000 hebben overschreden.

WIE IS ER FAN (OF BANG) VAN DE VOS EN DE STEENMARTER?

Door jarenlange bestrijding en bejaging waren de vos en de steenmarter zeldzame verschijningen geworden in onze streken. En plots waren ze daar weer, dartelend voor de lens van de wildcamera's, die we op verschillende plaatsen in onze wijk installeerden.

‘De vossen en steenmarters horen hier thuis en hebben als roofdier een belangrijke plaats in ons ecosysteem.’

De vossen en steenmarters hebben zich aangepast aan een leven dichtbij de mens. Ze horen hier thuis en hebben als roofdier een belangrijke plaats in ons ecosysteem. Maar niet iedereen is even gelukkig met hun terugkeer: kippen en autokabels lopen immers gevaar. Gelukkig bestaan er allerlei manieren om die schade te voorkomen.

In december 2024 kwam bioloog Joeri Cortens vertellen hoe we vreedzaam kunnen samenleven met vos en steenmarter. Hij legde uit waarom deze dieren, die veel gelijkenissen vertonen en daarom samen aan bod komen, zo'n grote meerwaarde vormen voor onze buurt.

DE STEENMARTER

We beginnen met de steenmarter. Net als de hermelijn, wezel en bunzing, is de steenmarter een marterachtige: vleeseters met scherpe hoektanden, een lang lichaam met korte poten, een opvallende staart en een dikke vacht. De steenmarter herken je aan zijn grijsbruine vacht met een witte vlek op borst en keel. Ze doen aan een kat denken, maar dan slanker en nog behendiger. Je kan hem gemakkelijk verwarren met zijn broertje, de boommarter, die in België voornamelijk in de Ardennen leeft.

De steenmarter

De steenmarter voor de lens van een van de wildcamera's

CULTUURVOLGER

In Vlaanderen ging het leefgebied van de steenmarter pijlsnel achteruit doordat zowat alle grond door landbouw in gebruik werd genomen: hun voedsel en leefgebied verdwenen als sneeuw voor de zon.

De steenmarter is daarom een 'cultuurvolger' geworden, net als de vos. Dat wil zeggen dat ze naar dorpen en steden trekken en er veel dichterbij de mens leven dan voorheen. Daar leven ze van zowat alles dat er te vinden is: muizen, ratten, vogels, appels en ander fruit, slakken, en voedselresten die ze in onze vuilnisbakken vinden. Ze houden van eieren, en ook kippen moeten er soms aan geloven.

Ze vestigen zich ongeveer overal waar het droog en warm is, zoals in een rustige zolder of schuur. Daar kunnen ze de resten van hun prooien en onaangename geuren achterlaten. Bovendien zijn het beruchte lawaaimakers. Om redenen die nog niet helemaal duidelijk zijn, knagen ze graag aan het isolatiemateriaal dat in auto's zit. Mogelijk zou het een reactie zijn op de geur van een andere steenmarter, die in de auto zijn territorium heeft gemarkeerd.

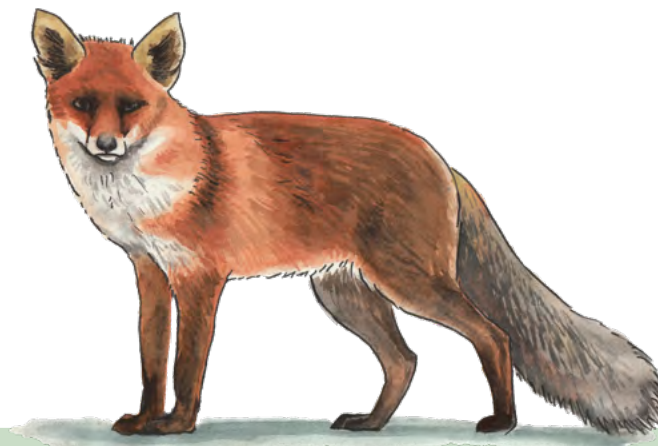
BESCHERMDE SOORTEN

Toch houden we hen het liefst bij ons in de buurt. Ze houden de populaties van muizen en ratten onder controle, zijn opruimers van organisch afval, verspreiden zaden van vruchten via hun uitwerpselen en brengen zo biodi-

versiteit naar de stad. In Vlaanderen zijn de steenmarter (en de vos) daarom beschermde diersoorten.

Hou je ze liever weg uit je zolder, auto of kippenhok? Dat kan, bijvoorbeeld met sterk geurende parfums of sprays, ultrasone of plotse harde geluiden. Bij ruimtes of gebouwen die je niet kan betreden, kan je hindernissen plaatsen of openingen afsluiten. Dat vinden ze niet fijn en ze zoeken dan een ander onderkomen in de buurt.

De vos

DE VOS

Het leven van vossen lijkt heel erg op dat van de marters: het zijn solitaire jagers die zo ongeveer alles eten. Dat doen ze vooral 's nachts, dus als je er eentje wil spotten ga je best in de schemering op zoek. Je herkent hem makkelijk aan zijn roodbruine vacht en het witte puntje aan het einde van zijn staart. De vos kan zich goed aanpassen en komt in bijna elk gebied voor: woestijnen, toendra's, moerassen, gebergten, duinen, landbouwgebieden, maar dus ook in de stad. In steden als Londen en Brussel voelen ze zich intussen in die mate thuis dat je ze zomaar op straat kan tegenkomen. In Gent is die kans voorlopig klein, maar wellicht is het slechts een kwestie van tijd.

Daarnaast zijn er ook een paar verschillen tussen de vos en de steenmarter. Vossen graven holen, waar ze hun

jongen groot brengen. Een zelfgegraven hol bevindt zich meestal in een zandbank, onder een omgevallen boom, tussen boomwortels, onder rotsen, of, in de context van de stad, een berm. Een groot hol, met meerdere ingangen, wordt een burcht genoemd. Een vos heeft binnen zijn territorium dikwijls meerdere burchten.

Daarnaast hebben vossen andere paargewoontes dan steenmarters. De steenmarter paart in het najaar maar de jongen worden pas in de lente geboren. De steenmarter krijgt meestal twee à drie jongen, die in de herfst uit het nest worden gejaagd. De vos daarentegen, paart in januari. De welpjes (meestal vier à zes) worden in de lente geboren en grootgebracht door de moeder, de moervos. Ze wordt soms bijgestaan door andere moervossen en ook de vader, de rekel, helpt een handje door voedsel te brengen en met de welpjes te spelen.

DE TERUGKEER VAN DEN VOS

Ik had hem al eens bij valavond als een schichtig profiel aan de oude Arbed-site gezwind over de muur zien springen, in de richting van het geheimzinnige en verwilderde sluiseland in de Schelde. De vos, bedoel ik. En later toen we in het kader van een wijkboswandeling (zie verder) dat eiland bezochten, stonden we versteld van hoe wild het wel niet was. Toen de dieren nog spraken, in de 19de eeuw, was het eiland aangelegd om het tot hier opstuwende getij van de Zeeschelde en de bijhorende niveaoverschillen beter bevaarbaar te maken voor de dan nog zeer drukke goederenvaart door de Gentse binnenstad. Maar na het aanleggen van de Ringvaart in 1966, heeft het eiland die functie verloren en kennelijk had 'men' er de natuur min of meer zijn gang laten gaan. Bomen en struiken hadden decennia vrijheid genoten, het leek haast een mangrove op de plaats waar de Zeeschelde langzaam was dichtgeslibd. Je had nog net geen machete nodig om je een weg te banen door sommige delen.

Toen we met onze werkgroep SNEL (StadsNatuur- En Landbouw) de biodiversiteit in onze wijk gingen bestuderen, leek het interessant om daar op het eiland – tja, echt wel aan de grens van onze wijk – een wildcamera te plaatsen. Ik hoopte en verwachtte daar onze vos terug te zien, en jawel, dat bleek ook het geval. We zagen zelfs meerdere vossen. Er bevond zich een heuse vossenburcht, met dus wellicht een mama en een papa vos en twee jonge vosjes die zich er kiplekker voelden. Ze waren hier helemaal thuis, zo te zien, als je die camerabeelden zag. De jonge vosjes speelden met elkaar... heel ontspannen.

Zo begreep ik ook dat het helemaal niet zo verbazend was dat bij Arnold en Ria in de Forelstraat op een dag hun vier Mechelse koekoeks dood aangetroffen werden. Het Gentse wildlife bevindt zich immers enkele honderden meters verder.

Dat bracht me bij de gedachte dat hoe dicht de menselijke nederzetting ook is in Heirnis en Macharius, de rest van de natuur vlakbij is. En als je even ruimte maakt, en die natuur haar gang laat gaan, dan keert ze terug. En ze doet dat nu al in de kieren die we haar lieten en laten. Laten we meer kieren, bouwen we meer huisjes voor hen, en zaaien we meer soorten, dan zal die natuur ook rijker worden. En de vos staat aan de top van die piramide. Van wat zou hij leven? Hij eet veel ratten, zei iemand. Het kan wellicht geen kwaad om de rattenpopulatie van Gent enigszins onder controle te houden.

Ooit werd om en bij Gent – mogelijk zelfs in de Sint-Baafsabdij in onze wijk – het middeleeuwse epos Van den Vos Reynaerde geschreven, over de slimme vos die velen het nakijken gaf. In de beeldspraak over de verhoudingen tussen de dieren en de koning onthulde het epos heel wat waarheden over menselijke verhoudingen.

Jarenlang was de vos voor de hedendaagse mens een figuur uit dat en andere sprookjes uit vervlogen tijden, maar nu is hij dus terug. Vlakbij. Springlevend. En soms dodelijk.

- John Vandaele

Ook de vos werd gespot op de beelden van de wildcamera

HET VERBORGEN LEVEN VAN DE SPIN

Iedereen heeft weleens kruisspinnen gezien, onverschrokken in het midden van hun web in de tuin of het park. Je herkent ze gemakkelijk aan het kruisvormige patroon op hun achterlijf. Ook huisspinnen kom je regelmatig tegen. Maar onze wijk herbergt daarnaast nog een hele hoop andere soorten, van kleine, nauwelijks zichtbare spinnetjes tot grotere soorten zoals de kruisspin. Elk van hen speelt een unieke rol in het ecosysteem.

JAGEN MET OF ZONDER WEB

Spinnen zijn slimme jagers, en ze hebben verschillende manieren om hun prooi te vangen. Veel spinnen gebruiken een web als gereedschap. Sommige zijn echte kunstenaars en maken prachtige, ronde webben die bijna perfect symmetrisch zijn. Anderen verbergen zich in een trechtervormig web tot hun nietsvermoedende prooi erin terecht komt. En dan zijn er spinnen die wat minder netjes te werk gaan en een functioneel maar rommelig web bouwen.

Hoewel alle spinnen spinrag kunnen produceren, maken niet alle spinnen een web. Sommige kiezen voor een assertievere aanpak. Jachtspinnen rennen razendsnel achter hun prooi aan om die met een sprong te grijpen. Springspinnen gebruiken hun grote ogen om een prooi van ver te spotten, te besluipen en er vervolgens bovenop te springen. Krabspinnen zijn meesters van de hinderlaag: ze wachten geduldig op bloemen of bladeren tot een prooi dicht genoeg komt. Valdeurspinnen pakken het weer helemaal anders aan. Ze graven een hol in de grond, bedekken

de ingang met een 'deurtje' van aarde en zijde, en schieten plots tevoorschijn wanneer een prooi passeert.

Kruisspin
© Lucarelli

'Doordat spinnen zulke efficiënte jagers zijn, houden ze het ecosysteem in balans. Ze beperken namelijk explosies van allerlei ongewervelde dieren, zoals muggen, en vliegen.'

STILLE HELDEN IN DE STAD

Doordat spinnen zulke efficiënte jagers zijn, houden ze het ecosysteem in balans. Ze beperken namelijk explosies van allerlei ongewervelde dieren, zoals insecten. In stedelijke gebieden is hun rol extra belangrijk. Door menselijke activiteiten, zoals het creëren van warmte-eilanden en het achterlaten van afval, ontstaan ideale omstandigheden voor plagen van muggen en vliegen. Gelukkig zijn spinnen onze stille bondgenoten: ze helpen om de aantallen in toom te houden.

Tussen 2006 en 2009 onderzocht het Gentse Spinnenonderzoeksteam (GeSpOT) de samenstelling van de spinnenpopulatie in de binnenstad van Gent. Ze ontdekten dat ongeveer een kwart van alle Belgische spinsoorten (173 van de 702) in Gent voorkomt. Dat aantal is waarschijnlijk een onderschatting, omdat priëtuinen buiten het onderzoek vielen.

Huisspin
© Di Geoff Oxford

Hotspots voor spinnen bleken muren met klimop en graslanden. Het Keizerpark scoorde destijds het hoogste qua soortenrijkdom, maar dat was vóór de heraanleg, toen er nog een grote diversiteit aan begroeiing aanwezig was. Met de nieuwe aanleg is een deel van de natuurlijke charme en ecologische rijkdom verloren gegaan. Andere opvallende locaties rond en in onze wijk waren het braakliggende terrein aan Dok Zuid bij de Dampoort (dat binnenkort moet plaatsmaken voor een nieuwe campus), de spoorwegberm langs de Kasteellaan, en de binnentuin van de Sint-Baafsabdij.

Sommige zeldzame soorten blijken in de stad goed te gedijen. Vooral soorten die van warmte houden weten te profiteren van de stijgende temperaturen en de stedelijke omgeving.

DE MUURZESOOG

Laten we kennis maken met een bewoner van de Sint-Baafsabdij: de muurzesoog, een bijzondere spin die vooral opvalt door zijn zes ogen, in plaats van de gebruikelijke acht. Hij is bruin met een reeks vlekken op het achterlijf. De muurzesoog houdt van warme, droge plekken zoals de muren van de abdij. In de spleten van die oude muren wacht hij af in zijn trechtervormige web met drie paar poten naar voren gericht. Vanuit de ingang heeft hij signaaldraden gesponnen die in stervorm naar buiten lopen. Bij de minste aanraking van die valstrikken schiet de muurzesoog op zijn prooi af. Zijn sterke, lange kaken

zijn perfect om door de harde pantsers van zijn prooien te bijten.

Spinnen zijn jagers en bijten dus. Maar de meeste spin- nen in België geraken zelfs niet door onze huid. Ge- beurt het wel, dan houd je er meestal niet meer dan een rood vlekje aan over. De muurzesoog is een uitzonde- ring: zijn beet is krachtiger en veroorzaakt soms pijn. Toch is hij niet gevaarlijk voor mensen. De muurzesoog is bovendien niet agressief en bijt alleen als hij zich be- dreigd voelt.

Muurzesoog

HOE KUNNEN WE ONZE SPINNEN HELPEN?

Een spinvriendelijke stad vraagt om gevarieerde en natuurlijke leefgebieden: oevers van waterlopen met natuurlijke begroeiing, natuurlijke vijveroevers, liefst met een beperkt aantal eenden om verstoring te voorkomen. Ook graslan- den waar maaibeheer rekening houdt met biodiversiteit en natuurvriendelijk beheer in parken, waarbij natuurlijke elementen behouden blijven, zijn welkom.

Zelf kunnen we ook een aantal tips toepassen:

- * Creëer schuilplekken in hoeken van tuinen of balkons zodat spinnen een veilige plek hebben om te leven. Ruim grote en kleine tuinen niet te netjes op.
- * Laat grote muren volledig begroeien, want terwijl kleine geveltuintjes wel iets bijdragen, zijn muren met enkele meters vegetatie veel effectiever.
- * Vermijd bestrijdingsmiddelen.
- * Plant struiken en bloemen die insecten aantrekken. Hoe meer insecten er zijn, hoe meer voedsel er is voor spinnen.
- * Geniet van de schoonheid van een spinnenweb in je tuin.
- * Heb je ze liever niet in huis, zet spinnen levend buiten (of laat het doen, mocht je schrik hebben van spinnen).

DE SPIN SEBASTIAAN

Dit is de spin Sebastiaan.
Het is niet goed met hem gegaan.

LUISTER!

Hij zei tot alle and're spinnen:
Vreemd, ik weet niet wat ik heb,
maar ik krijg zo'n drang van binnen
tot het weven van een web.

Zeiden alle and're spinnen:
O, Sebastiaan, nee, Sebastiaan,
kom Sebastiaan, laat dat nou,
wou je aan een web beginnen
in die vreselijke kou?

Zei Sebastiaan tot de spinnen:
't Web hoeft niet zo groot te zijn,
't hoeft niet buiten, 't kan ook binnen
ergens achter een gordijn.

Zeiden alle and're spinnen:
O, Sebastiaan, nee, Sebastiaan,
toe, Sebastiaan, toom je in!
Het is zo gevaarlijk binnen,
zo gevaarlijk voor een spin.

Zei Sebastiaan eigenzinnig:
Nee, de Drang is mij te groot.
Zeiden alle and're innig:
Sebastiaan, dit wordt je dood...

O, o, o, Sebastiaan!
Het is niet goed met hem gegaan.

Door het raam klom hij naar binnen.
Eigenzinnig! En niet bang.
Zeiden alle and're spinnen:
Kijk, daar gaat hij met zijn Drang!

PAUZE

Na een poosje werd toen even
dit berichtje doorgegeven:
Binnen werd een moord gepleegd.
Sebastiaan is opgeveegd.

Annie M. G. Schmidt

In het water

VISSEN IN DE WIJK

De ‘vissenstraten’ van de Heirniswijk zijn wereldberoemd in Gent. De Karper-, Tink-, Snoek-, Zalm-, Kreeft-, Lozevisser-, Tarbot-, Tong- en Forelstraat verwijzen naar de Schelde en Visserij, die de wijk omarmen. Maar bevolken die soorten ook daadwerkelijk de waterwegen in onze buurt?

VANGST VAN DE DAG

In de zomer van 2024 deden Pieter Boets en collega Mechtild Zoeter Vanpoucke, beiden werkzaam bij het Provinciaal Centrum voor Milieuonderzoek, een steekproef. Op 12 juni hingen ze drie fuiken in het water van de Schelde. 24 uur later was het tijd om de vangst te bekijken, en zo te ontdekken welke vissen het water zoal rijk is.

Ook een aantal geïnteresseerde buurtbewoners die zich hadden ingeschreven voor de workshop ‘Vissen in de Macharius-Heirniswijk’ was hiervan getuige. Samen met hen bekeken we de gevangen soorten, waarvan voor de gelegenheid enkele exemplaren in grote plastic teilen werden overgeplaatst. De onderzoekers gaven tekst en uitleg over hun levenswijze en rol in het ecosysteem. Om stress te beperken werden de vissen snel weer in hun natuurlijke omgeving losgelaten.

BAARZEN

Een eerste vis die we in de fuiken te gast kregen, was de baars. Met zijn opvallende rode vinnen en fraaie stekels steelt hij meteen de show. De zwarte tijgerstrepen dienen als beschermende camouflage tussen riet en planten, die

Een van de fuiken die in onze wijk te water gingen

vaak een vergelijkbaar patroon hebben. De baars is een echte roofvis die alles eet.

Ook zijn familielid, de snoekbaars, kwam in de fuiken terecht. Die snoekbaars is een roofvis die je kan herkennen aan zijn dubbele rugvin, waarvan de eerste stekelig is en

Kolblei uit de fuik

Blankvoorn uit de fuik

Brasem uit de fuik

rechttop staat als een kuif. De snoekbaars is populair bij sportvissers, maar die moeten de snoekbaars na het vangen terug in het water laten. De snoekbaars staat dan wel bekend als 'lekkere' vis, voor het meenemen van zelf gevangen vis gelden strenge regels.

KARPERACHTIGEN

Twee soorten die we tijdens de workshop opvisten zijn echte look-a-likes, vooral als het om jonge exemplaren gaat: de kolblei en de brasem. Beide zijn karperachtigen. De brasem is een echte bodemwoeler die graag in de modder of het zand graaft op zoek naar eetbare bodemdierpjes. Ook de kolblei zwemt dicht bij de bodem,

en voedt zich met kreeftjes, slakken, planten en algen.

Een andere karperachtige die in de fuik terecht kwam is de blankvoorn. Over het algemeen kan je de blankvoorn herkennen aan de rode vlek in de iris boven de pupil. Maar ook het zijlijnorgaan is duidelijk zichtbaar: een smalle lijn over de lengte van de vis, van de kieuwen tot aan de staart. Met dit orgaan op hun zijkant kunnen vissen bewegingen en trillingen in het omringende water waarnemen. Zo kan de blankvoorn zich oriënteren, botsingen voorkomen, ontsnappen aan aanvallen van predatoren (zoals roofvissen en aalscholvers), en prooi en lokaliseren.

DE PALING

Wild kronkelend en altijd met een laagje slijm bedekt, belandde ook de ontsnappingskampioen onder de vissen in de fuik. De paling is een vis die eveneens vaak gegeten wordt, al is dat tegenwoordig niet meer aangeraden. Het is een vette vis, die in zijn vetweefsel schadelijke stoffen opstapelt: dioxines, zware metalen zoals kwik en de beruchte chemische stoffen PFOS en PFAS. De palingen die we uit de Schelde visten, zijn al 7 à 8 jaar.

De paling is een trekvis die van zoet water naar zout water trekt om zich voort te planten. De palingen paren in de Sargassozee in de Golf van Mexico. De larven

van de paling worden door de oceaanstromingen naar Europa gevoerd en transformeren in glasaaltjes, de jongere en bijna doorzichtige versie van de paling. Na zo'n twee jaar en een tocht vol obstakels, zoals sluizen, dammen en waterkrachtcentrales, bereiken ze de zoete Europese binnenwateren. Daar groeien ze op, om vervolgens terug naar de Sargassozee te vertrekken. Een onwaarschijnlijke tocht van ongeveer 5.000-6.000 km waarbij de vetreserve opgebruikt wordt, het verteringsstelsel verdwijnt en het voortplantingsstelsel aangeemaakt wordt. Hoe hun voortplanting in de Sargassozee precies gebeurt, is nog steeds een van de onopgeloste mysteries van de wetenschap!

De paling

‘De vangst met de fuiken in de Machariuswijk en ander onderzoek uit de afgelopen jaren toont aan dat het aantal vissen in Vlaanderen sinds 2000 in de lift zit.’

IDEALE OMSTANDIGHEDEN

De inhoud van de fuiken stemde onderzoeker Pieter voorzichtig optimistisch. Deze test en ander onderzoek uit de afgelopen jaren toont aan dat het aantal vissen in Vlaanderen sinds 2000 in de lift zit. Dat hebben we onder meer te danken aan de volgehouden waterzuivering vanaf de jaren 90. Een goed voorbeeld daarvan zijn de collectoren aan de Bourgoyen in Drongen, die afvalwater zuiveren. Dat er meer vis in het water zit merken we bovendien ook aan de aalscholvers. Die vogel is een uitstekende visser, en we zien hem steeds vaker boven de Gentse wateren vliegen.

Het zuurstofgehalte in het water is heel belangrijk voor het overleven van vissen en moet minimaal 4 mg per liter zijn. Soms daalt het zuurstofgehalte in het water sterk: tijdens warme periodes, wanneer er te veel algen in het water zijn, of te veel organisch materiaal zoals rottende bladeren of afvalwater. Dat heeft een heleboel nefaste gevolgen voor de overlevingskansen van vissen. Eén ervan is dat ze vaker lucht komen happen boven water, terwijl ze eigenlijk nood hebben aan goede schuilplaatsen. Die zijn er veel te weinig in onze waterwegen, die meestal

geen natuurlijke omgeving vormen. Heeft de vis geen schuilplaats, dan hebben aalscholvers en andere vissers vrij spel.

EXOTEN

Tot slot vonden we in de fuiken ook een paar ongenode gasten terug. De Chinese wolhandkrab bijvoorbeeld, met zijn opvallende scharen bedekt met een bos haren, waardoor het net lijkt alsof hij wollen handschoenen draagt. In 1912 reisde deze krab ongewild vanuit Azië mee met ballastwater van schepen, helemaal tot in Europa. De Chinese wolhandkrab lust alles: van algen, wormen en mosselen tot ongewervelden, kleine vissen en waterplanten. Zelf heeft hij in onze streken echter geen natuurlijke vijanden. Slecht nieuws dus voor onze inheemse soorten die een vergelijkbaar dieet hebben of zelf op het menu staan.

En dat is nog niet alles. De Chinese wolhandkrab tast de dijken en oevers aan met de holletjes die hij bouwt, en is bovendien drager van de kreeftenpest. Die ziekte is een bedreiging voor de inheemse Europese rivierkreeft. Ook de gevlekte Amerikaanse rivierkreeft, een andere invasieve soort

HOE KUNNEN WE ERVOOR ZORGEN DAT ZOVEEL MOGELIJK SOORTEN ZICH ALS EEN VIS IN HET WATER VOELLEN?

De stad kan ervoor zorgen dat er voldoende schuilplaatsen voor vissen zijn door rietkragen en takkenbossen te voorzien. Dat kan enkel daar waar natuurlijke oevers aflopen. Ook drijvende planten of planten met een onderwaterstructuur zijn goede schuilplaatsen.

* Giet geen schadelijke producten zoals bleekwater en javel in de afvoer.

die in de fuiken belandde, kan de kreeftenpest overdragen. De wolhandkrab volledig uitroeien kan niet meer, daarvoor zijn ze met te veel. Provincie Oost-Vlaanderen kiest ervoor om de verspreiding te beperken door middel van een retour-systeem: als de krabben de Schelde willen verlaten worden ze via retoursluizen terug in de rivier geleid.

Een andere ongenode gast die we vonden is de zwartbekgrondel. In 2010 werd deze vis voor het eerst in België gespot. Ondertussen is hun aantal explosief gestegen naar miljoenen exemplaren. De individuen die wij vingden waren niet groter dan 10 cm.

Chinese wolhandkrab tussen de rommel in de Visserij

ONS OPPERVLAKTEWATER ONDER DE LOEP

Een van de manieren om te bepalen hoe gezond een waterloop is, is door te kijken naar de aanwezigheid en de variatie van macro-invertebraten. Dat zijn kleine ongewervelde dieren die je (in tegenstelling tot de micro-invertebraten) met het blote oog kunt zien, zoals wormen, kreeftachtigen, insecten, slakken en mosselen.

In mei 2024 hebben we op vier plekken in Gent zakken gevuld met bakstenen te water gelaten: in de Visserij, de Achtervisserij, de Schelde bij het Keizerpark en de Leie ter hoogte van de Portus Ganda. Een maand later haalden we de zakken weer op. Rond de bakstenen hadden zich allerlei kleine waterdierpjes verzameld.

We hebben de diertjes zorgvuldig opgevangen en onder de microscoop van dichtbij bekeken. Met een determinatiesleutel probeerden we te bepalen om welke soorten het ging. Gelukkig kregen we daarbij hulp van onderzoekers van de UGent. We troffen een bonte verzameling aan, waaronder zoetwatervlokreeftjes, zoetwatervlooien, borstelwormen, zoetwaterpissebedden, bloedzuigers, platwormen en erwtenmossels.

De soortenrijkdom van die macro-invertebraten geeft inzicht in de waterkwaliteit, die we meten met een index. Die index is gebaseerd op de vaststelling dat de waterdierpjes steeds in dezelfde volgorde verdwijnen naarmate de waterkwaliteit verslechtert. De index loopt van 0 (slechtste kwaliteit) tot 10 (beste kwaliteit).

Ons resultaat? Een gemiddelde score van 4,4. Helaas onvoldoende. Dat betekent dat er nog veel werk aan de winkel is om de waterkwaliteit in Gent te verbeteren. Eerder werd ook de zwemwaterkwaliteit van de Achtervisserij onderzocht. Die bleek niet voldoende, maar wel beter dan op veel andere plekken in Gent. Zo scoorden de temperatuur, het gehalte aan nitraten en nitieten, en de aanwezigheid van bacteriën, die wijzen op menselijke uitwerpselen, redelijk goed. Maar het zuurstofgehalte, de pH-waarde en het fosforgehalte lieten nog veel te wensen over.

MACRO-INVERTEBRATEN

Telerante-klasse	Totaal S.E.	BIOTISCHE INDEX				
		0-1	2-5	6-10	11-15	16 +
TK1	> 1 s.e.		7	8	9	10
	1 s.e.	5	6	7	8	9
TK2	> 1 s.e.		6	7	8	9
	1 s.e.	5	5	6	7	8
TK3	> 2 s.e.		5	6	7	8
	2-1 s.e.	3	4	5	6	7
TK4	-1 s.e.	3	4	5	6	7
	-1 s.e.	2	3	4	5	
TK6	-1 s.e.	1	2	3		
	-1 s.e.	0	1	1		

De index die we gebruiken om de waterkwaliteit te bepalen

Een buurtbewoner buigt zich over de ongewervelden van onze wijk

WATER IS WAARDEVOL

Een van de belangrijkste kenmerken van stedelijke ecosystemen is dat een groot deel van het oppervlak verhard is voor verkeer en gebouwen. Daardoor dringt er weinig hemelwater in de bodem; alles vloeit meteen weer af via goten, riolen en rivieren. Bovendien groeit op beton en asfalt weinig of niks (behalve mossen en korstmossen). Wie dus ruimte wil maken voor het leven moet ontharden. Maar het leven heeft ook water nodig. Daarom is het nuttig een deel van dat afvloeiende water te vertragen, te laten indringen in de grond of op te vangen en te hergebruiken.

Dat laten indringen kan door een deel van het oppervlak te ontharden en ruimte te maken voor planten. De realiteit is wel dat veel van de grond die op die manier bloot komt te liggen, zogenaamde ‘brokkelgrond’ is. “Dat is grond met veel bouw materiaal uit het verleden en met een hoge zuurtegraad, wat de groei van planten negatief kan beïnvloeden,” aldus Lander Baeten, professor ecologie aan de UGent. Hij wijst erop dat onderzoek leert dat er bij ontharding best geen grond uit de intensieve landbouw wordt gebruikt. “Die grond bevat te veel fosfor, waardoor bepaalde planten sterk gaan domineren.”

Regenton in de abdijtui

Bij de heraanleg van straten worden tegenwoordig ook zogenaamde wadi's gecreëerd: dat zijn kleine putten of vijvertjes waar hemelwater kan blijven staan en langzaam in de grond kan sijpelen. In 2014 werd in het Lousbergspark een wadi aangelegd.

SPAANS GEWAS

Een andere aanpak is het opvangen van water in tonnen of containers. In onze wijk was het Spaans Gewas daar in een pionier. Het Spaans Gewas is een initiatief van de Buren van de Abdij en de stedelijke dienst beleidsparticipatie om op het Spaans Kasteelplein het stuk weg tussen de parkeerplaatsen en het speelpleintje te vervangen door een vijftigtal grote houten bakken waar bewoners groenten en bloemen kunnen kweken. Op die manier maakt het project het vlakbij gelegen speelplein veiliger, en biedt het de mensen die met groen willen bezig zijn, de kans dat te doen. Die vraag leeft duidelijk bij de diverse bewoners van onze wijk.

Om in de soms droge zomers de gewassen van 50 groenbakken te laten overleven, is nogal wat water nodig. Daarom plaatste het Spaans Gewas vier containers van 1000 liter onder de dakgoten van de vlakbij gelegen Machariuskerk. Het enorme dak weet die containers makkelijk te vullen.

Het Spaans Gewas heeft ook voluit meegewerkt met Mach-H om onder meer de installatie van bijkomende zitbanken, een boekenkastje en een opslagruimte voor hun werkmateriaal te realiseren.

Ook in de tuin van de Sint-Baafsabdij wordt al lang het water van het dak van de monumentale abdijrefter op-

gevangen in houten tonnen. Mach-H voerde verse aarde aan voor het kleine stukje grond aan de zuidkant van de Sint-Antoniuskerk langs de Zalmstraat, en plantte er bloemen en planten. We vangen ook daar het water van de kerk op met een container.

Installatie containers Spaans Gewas

Zaaien en oogsten

HONING VAN DE ABDIJBII

Zoals bij de hommels al werd aangestipt, zijn er meer dan 300 soorten bijen. Een van die bijen is de honingbij, wellicht de bekendste bij voor ons mensen. De Buren van de Abdij houden sinds 2012 opnieuw bijen in de Sint-Baafsabdij. Ze knopen daarmee aan bij een eeuwenoude traditie.

De oude abdijen waren deels economische bedrijven, een soort grote boerderijen. Bijenteelt hoorde bij de vaste bedrijvigheden. Honing was een felbegeerde zoetstof en met bijenwas werden kaarsen gemaakt, waarmee de gebouwen 's nachts verlicht werden. Ook in de Sint-Baafsabdij werden bijen gekweekt.

De sporen van die aloude bijenteelt vind je terug in de hedendaagse straat- en parknamen. Oorspronkelijk stonden de bijenkasten niet waar de huidige restanten van de Sint-Baafsabdij zich bevinden, maar aan de andere kant van het Dampoortstation. Waar vandaag het Bijgaardeparkje ligt, bevond zich in de middeleeuwen de 'bijengaard' van de Sint-Baafsabdij. Het was een boomgaard waarin bijen voor kostbare honing zorgden. Ook de nabijgelegen Biekorfstraat en Wasstraat verwijzen naar die oude bijengaard.

DUURZAME STADSLANDBOUW

Toen de Buren in 2012 opnieuw aan de slag wilden, hadden ze nood aan een imker. Eerst was dat de jonge bioloog Jan Reubens. Momenteel is het Traudi Helmberger, met de steun van een aantal vrijwilligers van de werkgroep SNEL.

Vandaag staan de bijenkasten in de tuin van wat nog overblijft van de Sint-Baafsabdij. De Buren van de Abdij en de werkgroep SNEL doen op die manier aan een bescheiden vorm van stadslandbouw. Dat past in hun missie rond duurzame ontwikkeling: lokale voedselproductie die weinig transport vergt.

En ze hebben oog voor de biodiversiteit. De volken van de honingbij kunnen met heel veel zijn (tot 80.000 per volk), en zo het voedsel van andere bijen opeten. Daarom wordt het aantal volken bewust beperkt tot drie of vier. In die aanpak konden zowel stadsecoloog Geert Heyneman als Frans Jacobs, professor emeritus aan de UGent en bijenspecialist, zich vinden tijdens een gespreksavond over honingbijen en biodiversiteit.

'De Buren van de Abdij houden sinds 2012 opnieuw bijen in de Sint-Baafsabdij. Ze knopen daarmee aan bij een eeuwenoude traditie.'

Perenpluk in de binnentuin van het Lousbergsgebouw

WAT DOET EEN IMKER?

Bijen kweken is een vorm van landbouw, en het vergt nogal wat werk.

“Je zou verbaasd zijn hoeveel werk erin kruipt”, vertelt Traudi. “De bijen trekken niet zomaar hun plan. In het voorjaar moet je, zodra de temperatuur boven de 12 à 15 graden gaat, de kasten goed in de gaten houden. Hebben ze gebroed? Is er al een koningin? Hebben ze genoeg eten? Gaat alles goed? Als er heel veel bijen zijn, breiden we de bijenkast uit tot drie of zelfs vier verdiepingen.”

“Vanaf dan moet je wekelijks kijken of ze niet uitzwermen”, vervolgt Traudi. “Soms, wanneer er een nieuwe koningin geboren wordt, vliegt de oude koningin met een deel van de bijenbevolking weg. Dat zwermen is een verlies voor ons. We verliezen een massa bijen en de honing die ze met zich meenemen, want ze eten eerst hun buikje vol vooraleer ze vertrekken. De kleine kolonie die achterblijft, heeft het soms moeilijk. Ze overleeft het vaak niet zonder verzorging.”

“Het leuke eraan vind ik dat we het samen doen. Imkeren doe je niet alleen”, vertelt Traudi. “Alleen al het sleuren met die bakken is een hele karwei, want als ze vol honing zitten wegen ze zwaar. Gelukkig krijg ik veel hulp. Het honing slingeren doen we met iedereen die daar zin in heeft, in de herberg.”

Dat honing slingeren is best een intensief proces. Eén keer per jaar of twee keer als het weer meezit en er wei-

nig regen valt, haalt imker Traudi de honingramen uit de kasten en brengt ze naar Herberg Macharius.

“In elk honingraam hebben de bijen een raster van zeshoekige celletjes gemaakt. Ze vullen de cellen met honing en verzegelen ze met een laagje bijenwas. Eerst verwijderen we de wasdekseltjes met een speciale vork. Daarna gaan de ontzegelde ramen, terwijl de honing nog goed vloeibaar is, in de honingslinger.”

Dan begint het slingeren: we draaien aan de hendel tot alle honing door de centrifugaalkracht tegen de binnenwand van de ketel is geslingerd. Nadat de honing is afgetapt in emmers moet hij enkele dagen rusten. Zo kunnen luchtbelletjes en eventuele verontreinigingen afgeschuimd worden. Pas dan is de honing klaar om in potjes verdeeld te worden.

Nadat de honing is geoogst, blijft er nog honing over voor de bijen uiteraard. Dat is immers de reserve waarmee zij de koude winter doorkomen.

“Om er zeker van te zijn dat de reserve volstaat, krijgen de bijen in september suikerwater dat ze omzetten in wintervoedsel in de raten. De kasten moeten goed dicht zitten en geïsoleerd zijn voor de kou.”

De wasdekseltjes worden met een speciale vork van de honingramen geschrapt

De honing wordt geslingerd

STADSBIJTJES

Het houden van bijen in de stad is de voorbije jaren populairder geworden. Ondanks de uitlaatgassen en het fijnstof, lijken honingbijen in de stad goed te gedijen. Dankzij de abdijsuin en buurttuinen vinden ze het hele jaar door onbespoten bloemen en voldoende nectar en stuifmeel. Werksters kunnen tot wel 3 km ver op zoek gaan naar voedsel, dus elk van onze tuinen in de wijk is ongetwijfeld al eens bezocht door de abdijsuin. Op een deel van het platteland daarentegen is bijenteelt moeilijker geworden omdat er vaak maar enkele gewassen meer staan, zoals maïs, en die produceren geen nectar. Ook het gebruik van pesticiden is ongunstig voor de bijen.

TEAMWORK

Uiteindelijk zijn het de bijen zelf natuurlijk die het grootste en meest indrukwekkende werk leveren. Alles begint bij de verzameling van nectar. De werkbijen vliegen van bloem tot bloem en slaan de nectar op in een speciale honingmaag.

Eenmaal terug in de korf geven ze de nectar door aan andere bijen, die het omzetten in honing. Om de honing verder te perfectioneren, verspreiden de bijen het in raten en gebruiken ze hun vleugels om vocht te laten verdampen. Is die klus geklaard, dan verzegelen ze de honingraat om zo hun voedselvoorraad te beschermen.

De honingbij

WONDER VAN DE NATUUR

Wat honingbijen zo bijzonder maakt, is niet alleen hun vermogen om honing te produceren, maar ook hun fascinerende sociale structuur. Een bijenvolk functioneert als een superorganisme, waarin elke bij een specifieke taak heeft die bijdraagt aan het overleven van de kolonie. De vrouwelijke werkbijen verzamelen nectar, bouwen de raten en verzorgen het broed terwijl de mannelijke darren zorgen voor voortplanting. De koningin legt tot wel 2.000 eitjes per dag, waardoor de kolonie blijft groeien. Er is sprake van een zogenaamde 'luie koningin' als ze om de een of andere reden geen of te weinig eitjes legt. Dit complexe systeem is het resultaat van miljoenen jaren evolutie. De honingbijen communiceren via ingewikkelde danspatronen om elkaar de weg naar voedselbronnen te wijzen en gebruiken geurstoffen (feromonen) om de harmonie binnen de kolonie te bewaren.

VARROAMIJT

Ook in de stad loert gevaar voor de honingbij. Volgens Traudi slaat de varroamijt hard toe bij onze bijtjes. De varroamijt is een parasiet die zich voortplant in de larven en poppen van bijen en ziekten verspreidt onder het volk. Normaal zijn er minder in de winter, maar door de klimaatopwarming is de koningin in de war. Ze blijft dan eitjes leggen, waardoor ook de varroamijt zich kan blijven verspreiden.

Honingbijen zijn niet alleen meesters in samenwerking, maar ook essentieel voor onze planeet. Terwijl ze nectar zuigen uit de bloemen, belandt er op hun vleugeltjes en poten stuifmeel, mannelijk zaad zeg maar. Als ze dan naar de volgende bloem vliegen, belandt dat stuifmeel op de stamper van die bloem. Dat heet bestuiving en leidt tot de bevruchting. Zo ontstaan zaden en vruchten die onmisbaar zijn voor de verspreiding van talloze plantensoorten.

Zonder honingbijen zou een deel van onze biodiversiteit in gevaar komen en zouden veel van onze groenten en fruit simpelweg niet meer beschikbaar zijn. Tenzij de mens zoals in sommige streken van China waar de bijen verdwenen zijn, zelf de bestuiving zou gaan uitvoeren: een enorm tijdrovende bezigheid. Dat alles maakt van de honingbij niet alleen een wonder van de natuur, maar ook een van de meest waardevolle insecten op aarde.

"Het probleem is dat je geen insecticide kan gebruiken, maar je moet er wel iets aan doen", verzucht Traudi. "Ik ben geen fan van chemicaliën. Momenteel gebruiken we oxaalzuur gemengd met suiker."

AZIATISCHE HOORNAAR

Ook de Aziatische hoornaar, een grote en agressieve wespensoort, vormt een groot probleem. Die invasieve exoot is via de boot van China naar Frankrijk gekomen. Ze trekken steeds noordelijker en zitten sinds vorig jaar ook in onze buurt. Vanaf augustus willen de hoornaars graag vlees eten en dan vallen ze bijen, vlinders en andere kleinere insecten aan. Als helicopters zagen we hen de voorbije twee jaar voor de ingang van de bijenkasten hangen, wachtend op een slachtoffer. Gelukkig hebben de drie bijenvolkeren van de abdij het dit jaar goed gesteld, ondanks het gevaar van de hoornaar.

Je kan de Aziatische hoornaar makkelijk herkennen aan zijn volledig zwarte borststuk en zwarte poten, waarvan de uiteinden felgeel zijn. Ze zijn ook veel groter dan de bijen.

“De vele regen dit voorjaar was in het nadeel van de hoornaars”, zegt Traudi. “En er wordt van alles gedaan om ze te bestrijden. Door de Vlaamse imkersbond die vallen plaatst bijvoorbeeld, en met de hulp van de brandweer die de indrukwekkende hoornaarsnesten hoog in de bomen vernietigt.”

HOE KUNNEN WE ONZE BUURTBIJEN BIJSTAAN?

- * Je kan de honingbij net als andere bijensoorten een handje helpen met de keuzes die je in je tuin maakt. Ga voor tips naar het hoofdstuk over de hommels.
- * Als je denkt het nest van een Aziatische hoornaar gezien te hebben, kan je dit melden op waarnemingen.be of aan Vespa-Watch via vespawatch.be. Dat helpt experts om hun verspreiding in kaart te brengen en tegen te gaan. Bij twijfel kan je een foto nemen en die posten op de Facebookpagina van Vespa-Watch. Een nest zelf verdelgen is geen goed idee. Dat kan gevaarlijk zijn, en het is werk voor specialisten. Bij mogelijke kans op steekgevaar (bijvoorbeeld wanneer een nest zich in of nabij een woning of speelplaats bevindt) meld je dit best bij de brandweer via 1722.be.

Aziatische hoornaar © Jean-Paul Boerekamps

ZONDER HOP GEEN SCHOL

De meeste Belgische brouwers maken hun bier met buitenlandse hop. Wie wél met binnenlandse hop brouwt, haalt die voornamelijk uit het West-Vlaamse Heuvelland. Maar ook in de Macharius-Heirniswijk groeit sinds enkele jaren hop, met dank aan de inspanningen van de buurtbewoners. En zo ontstond in 2022 bij brouwerij Stroom het eerste en enige biertje met 100% Gentse hop.

ALFONS DE HOPBOER

Hop is al sinds de 9e eeuw een van de hoofdingrediënten van bier. Meer bepaald de gele klieren van de vrouwelijke hopbellen zijn interessant voor bierbrouwers. De klieren bevatten hopmeel, een bittere stof, die bepalend is voor de bitterheid, het aroma, de smaak en de bewaring van bier. Tegenwoordig gelden Poperinge, en in Wallonië Waasten, Maltonne en Vodelée, als voornaamste hopstreken. Maar vroeger was ook de regio Asse-Aalst belangrijk voor de hop.

Niet toevallig komen de Gentse hopplanten uit de streek van Aalst. Alfons Temmerman, de oudste hopteler van het land, doekte daar in 2023 op 88-jarige leeftijd zijn boerderij op. Op zijn veertiende begon hij als vierde generatie van de familie aan de hopteelt, maar een overnemer vond hij niet. De sector zit volgens hem in de problemen.

Dat komt door de pesticiden, verzuchtte Alfons bij het aanbreken van zijn pensioen. Hij zag veel van zijn collega's ziek worden en bleef daarom zelf altijd biologisch telen.

Het nieuws over het stopzetten van de boerderij bereikte de bewonersgroep Mach-H. Enkele gezanten zakten af naar Erembodegem en mochten een aantal hopplanten van boer Alfons uitgraven en meenemen. Vervolgens kregen de planten van Alfons een nieuw leven op publieke en private plaatsen in de wijk, zoals in de Puinstraat en in het Lousbergspark.

“Het gebruik van chemicaliën, aangeraden door ingenieurs na de oorlog, heeft de hopsector de das omgedaan.”

HOP, DE PLANT

De nieuwe hoppeplantjes hadden het op sommige plaatsen lastig met droogte en hitte. Maar hop is sterk: op veel plaatsen overleefden de plantjes. Ook tegen de winter is de plant goed bestand. Vanaf het vroege voorjaar schieten de jonge scheuten van overwinterende hopwortels uit de grond.

In sneltempo slingeren ze zich om elkaar of om struiken en bomen in de buurt heen. Zo kan een hopplant makkelijk 4 à 5 meter hoog klimmen. Van juli tot september staan de lange hopranken in bloei. Na het bloeiseizoen komen de vrouwelijke bloemen in het vruchtstadium. De bleekgroene, doorschijnende hopbellen krijgen een papierachtige textuur en zijn klaar voor de oogst.

De vrouwelijke hopplant met bloemen

SCHOL!

De buurtbewoners oogstten de hopbellen in september, en brachten ze naar buurtbrouwerij Stroom in de Forelstraat. Brouwer Farrell ging aan de slag en brouwde in 2022 de eerste 600 liter van het nieuwe buurtbier, Schol. Die naam kozen de buurtbewoners zelf en verwijst niet enkel naar het samen bier drinken, maar ook naar de vele straten met vissennamen in de Heirniswijk. In 2023 brouwde Stroom al 1300 liter Schol, en in 2024 nog eens. Zelf een blikje Schol kopen kan bij Stroom of in herberg Macharius.

Wist je dat Schol een extra vers biertje is? Meestal droogt de brouwer de geoogste hop en perst hij ze tot pellets die hij aan zijn brouwsel toevoegt. Maar Schol is een fresh hop-biertje. In de bierwereld staat 'fresh hop' voor het brouwproces waarbij net geoogste hopbloemen te pas komen. Omdat de hop binnen de 24 uur na het plukken in het brouwsel belandt, smaken deze biertjes frisser en groener.

HOP IN JE TUIN

De vrouwelijke hopplant is met haar mooie bloemen een originele klimplant voor in de tuin. Mits een beetje verzorging is het een gemakkelijke plant die het goed doet in de volle zon of de halfschaduw. En, niet onbelangrijk: hop trekt veel bijen en vlinders aan. De buurtbewoners van Macharius-Heirnis dragen samen zorg voor hun nieuwe hopplanten, vergroenen zo de wijk én dragen elk jaar bij aan hun geliefde wijkbier. Schol!

Een aantal vrijwilligers plukt de hopbellen bij buurtbrouwerij Stroom

DE PERENBOOMGAARD

In het Ferdinand Lousbergspark groeien enkele zeldzame perenbomen. Die unieke fruitbomen staan in de binnentuin van het voormalige 'Lousberggesticht'. Aan het einde van de 19e eeuw konden bejaarde textielarbeiders hier een onderkomen vinden. In de binnentuin waren uitsluitend perenbomen aangeplant. Zo'n pure perenboomgaard gold als chique 'herenboomgaard', je vond ze dan ook vooral bij kastelen of instellingen, zoals het gesticht.

© Roy De Coninck

'De perelaars zijn ongeveer 80 jaar oud, maar de variëteiten waar ze toe behoren stammen uit de 16e of 17e eeuw.'

DNA-TEST

Enkele jaren geleden besloot Stad Gent om deze historische bomen te onderzoeken. Net als bij mensen kan je bij planten op basis van DNA een unieke vingerafdruk genereren. Die vingerafdruk kan je vervolgens vergelijken met gegevens uit verschillende genenbanken, die DNA-informatie van honderden fruitbomen bevatten. In 2018 liet de stad zo'n DNA-test afnemen voor in totaal 47 oude fruitbomen. Zij onderzochten niet alleen de bomen van het Ferdinand Lousbergspark maar ook de oude fruitbomen bij de Bijloke. Daaruit bleek dat er in de parken 8 unieke appelryassen en 4 unieke perenrassen te vinden zijn. De perelaars zijn ongeveer 80 jaar oud, maar de variëteiten waar ze toe behoren stammen uit de 16e of 17e eeuw. In Vlaanderen zijn ze uiterst zeldzaam.

PEER ANA MOIRA

Stad Gent was vooral geïnteresseerd in de identiteit en origine van één bijzondere peer, die ze zelf de naam 'Ana Moira' heeft gegeven. Maar die perelaar was nergens in bestaande collecties terug te vinden. Daarnaast zijn ook

minder zeldzame perenrassen in de boomgaard te vinden, zoals Beurré Hardy, Triomphe de Vienne, Durondeau en Louise Bonne d'Avranches.

ENTEN VOOR DE TOEKOMST

Om ervoor te zorgen dat de oude rassen overleven, koos de stad ervoor om de zeldzame perenbomen te enten op andere, jonge perenbomen in het Lousbergspark. Bij het enten van bomen wordt een tak van de ene boom – de ent – vastgemaakt op de onderstam van een andere boom. De twee delen vergroeien vervolgens met elkaar en worden als het ware samen één plant. In 2019 oogstte een gespecialiseerd boomkweker entmateriaal van de oude perenbomen, en plantte die op de stammen van 19 jonge bomen. De bomen ontwikkelden sindsdien een nieuwe kruin van het bijzondere perenras, en zetten de geschiedenis zo verder.

PERENSAP

Elk jaar komt een aantal vrijwilligers de peren in het Ferdinand Lousbergspark plukken. Vrijwilligster en perenkenner Rita houdt de bomen in de gaten en verzamelt de troepen als de peren plukrijp zijn. Dat gebeurt meer dan een keer per jaar, want de verschillende perensoorten rijpen op andere momenten. De oogst wordt gesorteerd: een deel gaat mee naar huis met de vrijwilligers en de beschadigde peren blijven op de grond liggen en dienen als

voedselbron voor insecten. De peren die in goede staat verkeren worden in bakjes geladen en naar de perser gebracht die er perensap van maakt. Dat wordt verkocht in de herberg Macharius aan democratische prijzen. De opbrengst gaat naar de activiteiten van Buren van de Abdij.

© Roy De Coninck

© Roy De Coninck

KOPJE (ON)KRUIDENTHEE?

Een welkome gast voor de één, een plaag voor de ander. Onkruid is maar wat je er zelf van maakt. Elke plant heeft troeven, ook de soorten die velen het liefst niet in hun gazon zien opduiken, zoals brandnetel en weegbree. Ze voeden de bijen, hommels, vlinders, vogels en insecten die voor de biodiversiteit o zo belangrijk zijn. En niet te vergeten: ze zijn prima geschikt voor een heerlijk kopje thee.

PLUKKEN EN PROEVEN

Maak kennis met Torsten, Brecht en Anthony. Samen richtten ze (On)kruid op, een project waarmee ze de natuur terug willen brengen naar de Vlaamse landbouwvelden. Ze begonnen alvast in Lievegem, waar Brecht en Torsten korenbloem, kamille, goudsbloem, 'kruizemunt', wilde bloemen en nog zoveel andere (on)kruiden telen. In de herfst van 2023 kregen ze met dank aan het Wijkbudget van de Stad Gent ook in onze wijk een stuk grond om te bezaaien, in het Coyendanspark.

Brecht vertelt hoe die bal aan het rollen ging: "Mijn liefwoont in de Spanjaardstraat. Dankzij haar sloot ik me aan bij Mach-H, de vzw die zorgt voor vergroening in de wijk. Stuk voor stuk enthousiaste vrijwilligers die geïnteresseerd zijn in de lokale fauna en flora. Even enthousiast waren ze toen ik vertelde over de (on)kruidenthee. Enkele weken later, na goedkeuring van de groendienst, waren we al gras aan het wegscheppen en (on)kruid aan het zaaien met een hele hoop vrijwilligers uit de wijk. Geweldig als ideeën zo snel worden omgezet tot actie!"

De korenbloem

Zo brengen (on)kruiden het park tot leven, want de gezaaide planten zorgen voor schone lucht, fris water, een goede bodemkwaliteit én de bestuiving van gewassen. Om nog maar te zwijgen over de heerlijk aromatische thee die je met bovengenoemde kruiden kan zetten.

MACHARIUSTHEE

Op een mooie zomerdag in augustus 2024 kwam een groep buurtbewoners samen om te oogsten wat op de kruidentheeweide in het Coyendanspark gezaaid was. Onder meer het duizendblad en de smalle weegbree ston-

den volop in bloei en mochten geplukt worden. Normaal laten de kruidenboeren de planten daarna drogen, maar van deze allereerste oogst werd voor de gelegenheid verse thee getrokken, die meteen gedegusteerd kon worden.

Duizendblad herken je aan de bladeren, die zoals de naam al verklapt vertakken in wat wel duizend mini-bladjes lijken. Het kruid krijgt tussen juni en november witte of roze bloemetjes en ruikt een beetje naar kamille. De bloemen smaken kruidig en muskaatachtig, de bladeren zoet en mild. De geslachtsnaam is afgeleid van Achilles, die volgens de legende duizendblad met zijn legers meenam voor de behandeling van krijgswonden.

SMALLE WEEGBREE

Plantago lanceolata is een van de meest voorkomende wilde eetbare planten. Bij ons is de plant talrijk aanwezig op akkers en grasvelden, en bovendien gemakkelijk te herkennen door de karakteristieke bruine bloempjes. De bladeren van de smalle weegbree hebben een licht champignonachtige smaak en zijn behalve in thee ook lekker in salades of in een pesto. De weegbree heeft een aantal look-a-likes die eveneens eetbaar zijn, dus vergissen geeft niet.

Tas (on)kruidenthee

Ook op de kruidentheeweide in het Coyendanspark groeien heel wat brandnetels, heerlijk in een kruidenthee. De brandnetel is een plant die flink kan woekeren, vooral in een rijke bodem. Het is een belangrijke waardplant voor tal van vlindersoorten, maar tegelijk is het belangrijk om het aantal brandnetels op de kruidenweide te beperken en zo de grond schraal te houden. Kruiden die op schrale grond groeien, zijn namelijk sterker en gezonder. In een arme bodem worden de planten gestimuleerd om meer etherische oliën en andere smaakstoffen aan te maken, waardoor ze ook intenser geuren en smaken.

JE EIGEN THEEWEIDE

Je grond schraal houden door voldoende te maaien en het maaisel weg te halen: het is maar één van de tips voor wie thuis zelf een (on)kruidentuintje wil aanleggen. Om de biodiversiteit vooruit te helpen maken alle beetjes een verschil. Wie thuis aan de slag wil, kiest best voor een zonnig stukje grond zonder begroeiing. Zaai in de lente of in de herfst en je plukt al snel je eigen kruidenthee. Veel korter wordt de keten niet.

De smalle weegbree

Bijzondere Biotopen

OP VERKENNING LANGS DE ACHTERVISSERIJ, TE VOET EN IN DE KAYAK

Onze buurtbewoners van de Visserij hebben het getroffen: ze horen bij de weinige Gentenaren die op een eiland wonen. Zowel voor- als achterkant van hun woonst geven uit op water! Aan de voorzijde stroomt langs een levendige fietsstraat, de Visserij en aan de achterzijde volgt de Achtervisserij, een verscholen, tikkeltje mysterieus wandelpad, de loop van de Nederschelde.

TE VOET

Voor al aan de Achtervisserij heeft zich een rijkdom aan fauna en flora kunnen ontwikkelen. Langs het jaagpad aan de vaart hebben allerlei soorten een veilige haven gevonden. In 2023 konden bewoners van de Macharius-Heirniswijk voor het eerst tijdens een wandeling met gids Diëgo Van De Keere heel wat typische muurplanten en ontsnapte tuinplanten, die graag op muren groeien, ontdekken.

De **gele helmbloem**, een typische plant voor kademuren en naar hier geëmigreerd uit de Alpen, **muurleuwbek**, **muurfijnstraal** en **rode spoorbloem**, een verwilderde sierplant, pronken er met hun kleuren. Minder opvallend is de **klimopbladroller**, een kleine nachtvlinder die oorspronkelijk uit het Middellandse Zeegebied komt. Hij is pas sinds 2008 in België waargenomen, voornamelijk in stedelijk gebied. De rupsen voeden zich met klimop. Ze verpoppen zich in gesponnen bladeren van de waardplant. De volwassen klimopbladrollers zijn overdag actief en zwermen in de late namiddag op klimop, waar je ze gemakkelijk kan zien van mei tot oktober.

Klimopbladroller
© Hectonichus

‘De kaaimuur aan de Achtervisserij is een ecologisch pareltje: met meer dan 200 soorten wordt deze muur beschouwd als een van de rijkste van de Benelux.’

De rode spoorbloem

IN DE KAYAK

Hoeveel moois we ook konden zien vanop het pad, een deel bleef grotendeels verborgen. Al snel viel op dat de oever- en moerasplanten pas echt goed waar te nemen zouden zijn vanop het water. Zo gezegd, zo gedaan: in 2023 gingen we op expeditie langs de Visserijvaart, deze keer al varend in een kolonne kajaks.

DE EXPEDITIE BEGINT

Langs de kaaimuur aan de Achtervisserij zagen we een indrukwekkende **grote pluimzegge**. De grijsgroene oeverplant vormt een belangrijke habitat: we ontdekten er zelfs een vogelnestje in. De pluimzegge heeft tientallen jaren nodig om zijn huidige omvang te bereiken. Niet zo gek, want kaaimuurvegetatie heeft meestal veel tijd nodig om te groeien. De kaaimuur aan de Achtervisserij kreeg die tijd en is nu een ecologisch pareltje: met meer dan 200 soorten wordt die muur beschouwd als een van de rijkste van de Benelux. Aan de overkant, langs de Koe-

poortkaai, is de kaaimuur echter veel kaler. Die is rond 2000 ‘opgekuist’. Het illustreert hoe lang het duurt vooraleer de vegetatie zich enigszins herstelt.

Iets verderop zagen we diverse planten zoals het **klein graskruid**, een bescheiden plantje dat goed bestand is tegen droge omstandigheden. De muren herbergen ook soorten zoals de **steenbreekvaren**, een plant die met zijn sterke wortels in staat is om zelfs in de kleinste spleten te groeien, en de **muurbloem**, die een heerlijk zoete geur verspreidt en een geliefde nectarbron is voor insecten.

We passeerden ook **bramen** en **netels**. Bramen leveren voedsel aan vogels en zoogdieren, terwijl netels essentieel zijn als waardplant voor heel wat vlindersoorten. Toch proberen we die soorten in aantal te beperken. Het zijn woekerplanten die in de voedselrijke bodem andere planten kunnen verdringen. Netels en bramen zijn met andere woorden goede indicatoren voor een stikstofrijke,

voor planten voedzame omgeving. Aan de waterkant troffen we de **waterwilg**, een soort die er als de kippen bij is om zich in vochtige gebieden te vestigen en bijdraagt aan het stabiliseren van oevers.

GEVAARLIJKE EXOTEN

Tijdens de tocht zagen we ook de **eikvaren**, een plant die goed bestand is tegen droogte maar die er door de droogte toch bruin uitzag. De eikvaren krijgt concurrentie van een nieuwe agressieve exoot, al ziet hij er niet zo uit: het **Mexicaans madeliefje**.

Andere interessante planten waren **citroenmelisse**, een bosrandplant die bekend staat om zijn rustgevend geur, en **nagelkruid**, een plant die vaak in de schaduw van bomen groeit en kleine gele bloemen heeft.

De kaaimuren waren op sommige plekken een thuis voor verrassende soorten. Zo zagen we de **Minuartia mediterranea**, een soort veldmuur die door de opwarming van het klimaat steeds noordelijker voorkomt. Het **robertskruid** is eveneens opgerukt vanuit het zuiden als gevolg van de klimaatverandering. En ook het **askruid**, oorspronkelijk een tuinplant, heeft zich hier gevestigd.

Langs de kant van het Begijnhof troffen we historische bomen, waarvan sommige al op de Ferrariskaart (1771-1778) staan. Helaas is de **hemelboom** er andere soorten gaan verdringen. De hemelboom groeit snel en wordt vaak als invasief beschouwd. Tegelijkertijd remt **klimop** de groei van houtachtige planten af. Bij het beheer is het daarom belangrijk om naar een goede balans te zoeken.

Kajaktocht aan de Visserij

TERUGTOCHT LANGS DE VISSERIJ

Aan de brug ter hoogte van het Van Eyckzwembad, maken we rechtsomkeer. Meteen erna komen we een grote **waterzuring** tegen, beneden aan de kaaimuur, aan de kant van de Voorhoutkaai. Waterzuring is een statige plant met opvallende roodbruine bloemaren die sierlijk boven het water uitsteken. Hij speelt een belangrijke rol in het ecosysteem, omdat hij voedingsstoffen vasthoudt en een schuilplaats biedt voor waterdieren.

De oostelijke kaaimuur, langs de Visserij, is volgens stads-ecoloog Geert Heyneman met maar liefst 18 verschillende soorten de rijkste varenmuur van de Benelux. Vanop het water kan je de **naaldvaren**, **tongvaren** en **schubvaren** waarnemen. Die varens zijn bijzonder, omdat ze zich kunnen aanpassen aan de extreme omstandigheden op muren, zoals weinig voeding en wisselende vochtigheid.

De tocht eindigt met een bijzondere waarneming: een gezinnetje **grote gele kwikstaarten**. Deze vogels houden zich graag op bij rustige waterkanten. Hun aanwezigheid wijst op een gezonde omgeving met voldoende insecten om te eten.

Terug aan land gekomen stellen we twee dingen vast: de enorme weelde aan leven aan de rand van ons wijk-eiland, en de hoeveelheid tijd en zorg die dat unieke ecosysteem vraagt én verdient.

LOUSBROES, EEN STILTEBOS IN DE STAD

In 2024 kreeg de Macharius-Heirniswijk haar allereerste stadsbosje. Een plek om tot rust te komen, om af te koelen en om te ‘sneukelen’. In het Lousbergspark stonden jarenlang klascontainers van basisschool Het Klaverblad. Het schooltje was op dat moment in aanbouw in de Zalmstraat. Nadat de school klaar was, kwam dat stukje grond vrij en kon hier een stille oase vol inheemse bomen en struiken verrijzen: de Lousbroes.

*Het gloednieuwe
Lousbroesbosje*

WAAROM EEN STADSBOSJE?

Er is geen enkele twijfel mogelijk: de nabijheid van groen is goed voor ons mentale welzijn. Onderzoek heeft meermaals aangetoond dat in de natuur zijn onze stresslevels verlaagt. Het verkoelt de omgeving in de zomer, en dat kan vooral tijdens hittegolven belangrijk zijn. Uit metingen blijkt dat de temperatuur in een bosje op warme dagen maar liefst 16 graden lager kan liggen dan op omliggende verhardingen. Ook de luchtkwaliteit heeft baat bij de Lousbroes. De bomen filteren immers toxische fijne deeltjes weg. Van een win-win gesproken!

Een bosje aanleggen doe je niet alleen. Het vraagt bovendien heel wat expertkennis. Mach-H, die het wijkbudget van Stad Gent inzet voor groene projecten zoals de Lousbroes, had die kennis zelf niet in huis. Daarom namen we contact op met Urban Forests, een organisatie gespecialiseerd in het bedenken, ontwerpen en aanleggen van stadsbossen volgens de Miyawaki-methode. Samen met hen, het Gents Milieufrent, de groendienst en buurtwerk stad Gent, organiseerden we een brainstorm met de buurtbewoners. Zo kwamen we op het idee om een stiltebosje aan te planten met centraal een open plek met zitbanken om tot rust te komen. Rondom het bosje wilden we een 'sneukelhaag' met fruitstruiken waar iedereen vrij kan plukken.

VAN DROOM TOT DAAD

Om van die droom een werkelijkheid te maken, werd opnieuw de buurt betrokken. Als eersten staken de kinderen van het derde en vierde leerjaar van Basisschool Het Klaverblad de schop in de grond. Zij voelden zich immers nog verbonden met dit stukje braakliggend terrein waar ze jarenlang les kregen in klascontainers. Goodplanet nam hen bovendien mee in een educatief traject waarbij ze opgeleid werden tot echte Tiny Forests Rangers. De kinderen plantten en adopteerden elk een boompje en zullen de groei ervan gedurende enkele jaren volgen.

De dag erna waren buurtbewoners en talrijke vrijwilligers aan de beurt. In een mum van tijd plantten ze maar liefst 870 bomen en 67 fruitstruiken, in navolging van Miyawaki.

MIYAWAKI

Miyawie? De 'Miyawaki-methode' werd in de jaren '70 bedacht door de Japanse plantkundige Akira Miyawaki. Miyawaki ontdekte dat het dicht opeen planten van lokale, inheemse bomen versneld een biodivers bos oplevert.

Door verschillende plantensoorten dicht bij elkaar te plaatsen, ontstaat competitie. Doet één soort het wat minder, dan neemt een andere soort het over. De strijd zorgt voor een snelle groei – tot wel 10 keer sneller dan normaal.

‘Tegen 2044 hopen we in het Lousbergspark op een volwassen ecosysteem, waar het aangenaam leven is voor vogels, bijen, vlinders en andere diersoorten.’

Na drie jaar is het bos zelfvoorzienend: het moet nauwelijks nog onderhouden worden. En na zo'n 20 à 30 jaar krijg je een dichtbegroeid bos met verschillende lagen. Tegen 2044 hopen we in het Lousbergspark op een volwassen ecosysteem, waar het aangenaam leven is voor vogels, bijen, vlinders en andere diersoorten.

In dit bosje werden 3 boompjes per vierkante meter geplant, in totaal goed voor 870 boompjes op 290 vierkante meter. De keuze viel op 18 verschillende inheemse boomsoorten, waaronder eenstijlige meidoorn, wilde kardinaalsmuts, mispel, wilde liguster, sporkehout, zomereik en wintereik. Bij de fruitstruiken werd gekozen voor overblijvende struiken zonder stekels of doornen, zoals zwarte bes, kruisbes en frambozen.

HOE GAAT HET NU VERDER?

Voor de eerste jaren onderhoud van het prille bosje, kunnen we onder meer rekenen op de kinderen van basisschool Het Klaverblad. In de buitenklas naast het bosje leren ze de komende jaren over de natuur en het bosje. Indien nodig springen de buurtbewoners en vrijwilligers van Mach-H bij. Na een drietal jaar zijn de boompjes sterk genoeg en zijn ze opgewassen tegen woekierend onkruid en kunnen ze het verder alleen aan.

Het aanleggen van het bosje werd volledig gefinancierd met het wijkbudget van de stad Gent.

*Aanplanting van
het Lousbroesbosje
© Gents MilieuFront*

De binnentuin van de Sint-Baafsabdij

Zaaien en oogsten

DE BINNENTUIN VAN DE SINT-BAAFSABDIJ

Achter de middeleeuwse ruïnemuren van de Sint-Baafsabdij gaat een goed bewaard geheim schuil. De mysterieuze binnentuin van de abdij groeide doorheen honderden jaren uit tot een hotspot van zeldzame soorten. Al even zeldzaam als de planten die er ongestoord over de eeuwenoude muren woekeren, is de rust en stilte die in deze groene stadsoase heerst.

BIJZONDERE BIOTOOP

Van april tot en met oktober kan je op vrijdag-, zaterdag- en zondagnamiddag de tuin bezoeken en de meer dan 120 verschillende planten die er groeien ontdekken. Gents stadsecoloog Geert Heyneman kent ze stuk voor stuk, naast ook de vele dieren, paddenstoelen en korstmossen die de tuin bevolken.

“Het zijn soorten die zich wisten aan te passen aan die bijzondere leefomgeving midden in de stad”, vertelt Geert. “Op de muren en in oude voegen vind je vegetatie die normaal op rotsen voorkomt. Op de bodem vind je soorten die je normaal in een bos zou zien.”

Langs de muren groeit de **adelaarsvaren**, een oude inheemse bosplant. Het is een sporenplant die zich zeer traag voortplant wanneer de sporen door regen en wind verspreid worden, maar niet zomaar overal kan overleven. Ook de **schubvaren**, **eikvaren** en **tongvaren** nestelden zich op de muren van de tuin.

De schubvaren

Rode wingerd in
de Sint-Baafsabdij

BOS ZONDER BOMEN

“Eigenlijk is het een bos zonder bomen. Dat komt omdat de bodem, puin bedekt door een dunne laag humus, nooit ernstig verstoord is. De gevallen bladeren konden er honderden jaren lang composteren, en de input van mens, dier, weer en wind creëerden een uniek microklimaat. Dat is een van de dingen die de tuin zo bijzonder maakt”, legt Geert uit.

Mochten we de natuur volledig haar gang laten gaan, dan zou er in de abdijtuin al snel een bos van bomen en struiken staan. Om de tuin als grasland te behouden, maait de groendienst regelmatig, en kapt af en toe de natuurlijke verbossing weg. Het maaisel wordt afgevoerd, zodat de grond schraal blijft. Zaaïen doen we niet: de stad heeft de tuin als ‘verboden te wijzigen vegetatie’ aangeduid.

BIJENORCHIS

En zaaïen hoeft ook helemaal niet, want de bijzondere soorten komen vanzelf.

“Dankzij het beheer van de afgelopen tien jaar blijft het grasland in de tuin evolueren. Intussen heeft het graslandfase 4 bereikt: bloemrijk oud grasland”, zegt Geert.

Een van de opmerkelijkste bloemen is de bijenorchis, die in maart 2020, tijdens de rust van de lockdown, plots in de tuin opdook. Deze wilde, prachtige orchidee verstuift haar zaad via de wind. Het lichte stof kan kilometers ver reizen. Een hele groep is zo toevallig in de abdijtuin beland. Helaas, deze mooie verschijning is doorgaans maar van korte duur. De bijenorchis is een pioniersplant die plotseling op braakliggende grond groeit, om na enkele jaren weer te verdwijnen.

PIJPBLOEM

En er zijn nog heel wat andere bloemsoorten die de tuin bevolken. Felgele knolboterbloemen en margrietjes, maar ook pijpbloemen vonden in de tuin een plek. En dat is best bijzonder want de pijpbloem is zeldzaam in België.

In Vlaanderen werd de pijpbloem al tijdens de middeleeuwen als geneeskrachtige plant aangeplant in klooster-tuinen. De soort doet het daar wel heel goed, want ook vandaag nog vinden we in oude kloostertuinen of ruïnes pijpbloemen terug. De pijpbloemen in de tuin van de

De bijenorchis

De muren van
de oude abdij

Sint-Baafsabdij wijzen dan ook op de geschiedenis van deze plek. De bloem lijkt een beetje op een baarmoeder en werd gekweekt om de geboorte van een kind te bespoedigen, of net om de zwangerschap af te breken. In de Middeleeuwen kwam je dit wel vaker tegen: men dacht toen dat de vorm van de plant iets vertelde over zijn geneeskundige kracht, de zogenaamde signatuurleer. De overige standplaatsen van deze bloem zijn in vele gevallen kanaal- of rivierbermen.

MUURBEWONERS

In de kieren en gleuven van de oude abdij huizen vandaag drie belangrijke soorten: de **dwergvleermuis**, de **laatvlieger** en de **gierzwaluw**, van nature een rotsbewoner. Over

De pijpbloem
© H. Zill

deze soorten lees je elders in dit boekje meer. Maar in het parkje naast de abdij leeft ook een mussenkolonie. De aanwezigheid van mussen is een goede indicatie van insectenrijkdom. We houden de mussen dan ook graag in de buurt, en daar kan je zelf ook je steentje toe bijdragen. “Om te overleven hebben ze nood aan structuurrijkdom”, tipt Geert. “Plaats dus bijvoorbeeld kastjes, klimop, hagen en heggen: plekken waar de kat niet kan komen. Kies bij voorkeur voor begroeiing die lang blijft staan of soorten met stekels of doornen.”

EEN STEDELIJK ECOSYSTEEM

Het onderzoek van de werkgroep SNEL naar de biodiversiteit of biologische diversiteit in onze wijk heeft een belangrijk doel: zicht krijgen op de verscheidenheid aan levende soorten die zich hier bevinden en waar mogelijk acties ondernemen om die biodiversiteit te bewaren of verder uit te breiden.

Doorgaans wordt biodiversiteit onderzocht in een bepaald ecosysteem of een bepaald geografisch gebied. Macharius-Heirnis is duidelijk een stedelijk ecosysteem. Dat zijn heel bijzondere en kwetsbare ecosystemen als het om biodiversiteit gaat. Biodiversiteit wordt immers wereldwijd het meest geschaad door toenevend landgebruik en overexploitatie door de mens, milieuvervuiling (waaronder overbesteding), klimaatverandering, gewapende conflicten en uitheemse invasieve soorten. En steden zijn ultieme voorbeelden van intensief landgebruik door de mens, gekenmerkt door extreme verharding van de bodem. In veel steden worden lucht, water en bodem ook erg vervuild.

Naarmate de mens een steeds groter deel van het aardoppervlak inpalmt, is de wetenschap ook steden (en andere half-natuurlijke landschappen) als bijzondere ecosystemen gaan beschouwen en bestuderen. Ecosystemen bestaan altijd uit interacties tussen levende wezens zoals planten en dieren enerzijds, met lucht, water, klimaat, bodem en andere kenmerken van de omgeving anderzijds. In een stedelijk ecosysteem komen daar nog de menselijke gemeenschap en haar ruimtelijke structuren bij.

DE STAD, EEN LAPPENDEKEN

Stedelijke ecosystemen zijn meestal opgebouwd uit een lappendeken van verschillende stukken grond, elk met een eigen functie en karakter, zoals woonblokken, industriegebieden, parken en pleinen, private tuinen en braakliggende terreinen. Die structuur maakt de interacties tussen planten, dieren, mensen en niet-levende componenten ingewikkeld en veranderlijk.

Zo beperkt de fragmentatie van het grondgebied de migratie of mobiliteit van sommige dieren en planten en daardoor ook het vinden van geschikte leefgebieden. Tegelijk leveren gebouwen en menselijke infrastructuur ook nieuwe leefplekken. De verweerde stenen van de Sint-Baafsabdij in onze wijk staan vol mossen en korstmossen, en in de kieren van haar muren nestelen zich gierzwaluwen en mussen. Ratten huizen dan weer graag in riolen.

Een van de redenen waarom stedelijke ecosystemen ook voor dieren en planten aantrekkelijk kunnen zijn, is dat mensen er massaal veel voedsel en water invoeren van heinde en ver. Andere soorten pikken graag een graantje mee van die overvloed, al is het dan dikwijls in de vorm van wat wij afval noemen. Dat verklaart de ruime aanwezigheid van muizen en ratten. Recenter zijn ook de vos en de steenmarter, de mens naar de stad gevolgd.

Maar de drukke menselijke activiteiten produceren vooral veel en divers afval dat het water, de bodem en de lucht zwaar kan vervuilen, en zo het leefgebied van andere soorten kan vernietigen. De

immense verharding zorgt bovendien voor verhitting in de zomer (gebouwen en straten warmen sterk op overdag en geven die warmte 's nachts langzaam weer af), en voor de snelle afvloeiing van neerslag waardoor riolen en rivieren die niet voldoende snel kunnen slikken en overstromen. Tel daarbij ook nog eens de hittegolven, droogte en extreme buien die samengaan met de klimaatverandering.

DE STAD KAN OOK 'GROENE' DIENSTEN LEVEREN

Stedelijke ecosystemen leveren heel veel 'diensten' aan de mens. De culturele, economische en sociale diensten springen natuurlijk het meest in het oog: theater en musea, inkomen en jobs, scholen en ziekenhuizen. Maar de voorbije decennia zijn we meer gaan beseffen dat ook de biologische elementen van stedelijke ecosystemen, de stadsnatuur, heel nuttig kunnen zijn voor mensen. Dat is vooral het geval wanneer groene zones en biodiversiteit bewust worden geïntegreerd in het stadsontwerp.

We overlopen enkele van de ecosystemediensten die het biologische leven in steden kan leveren. Groenzones en bomen verkoelen de stad. Bomen bieden schaduw en voeren water naar boven om het te verdampen. Verdamping vraagt energie, en verlaagt zo de temperatuur in de omgeving. Dat is des te belangrijker nu de klimaatverandering steden verandert in hitte-eilanden.

Wat veel mensen aanvoelen, is intussen ook wetenschappelijk bewezen: groen bevordert de mentale en fysieke gezondheid van mensen. Mensen doen meer aan sport en bewegen meer in groene omgevingen. Tegelijk heeft een groene omgeving een ontspannende invloed op de menselijke geest. Fluitende vogels maken veel mensen blij. Die effecten spelen des te meer als de ruimtelijke planning ervoor zorgt dat stedelingen op maximaal 300 meter afstand van een groenzone kunnen wonen.

Groen heeft ook een educatieve waarde en biedt kinderen en jongeren kansen om bij te leren over en vertrouwd te raken met de natuur. Hoe meer je ervan afweet en hoe meer tijd je er spendeert, hoe meer je ook van de natuur geniet. Stedelijke

ecosystemen kunnen daarnaast geschikt zijn voor verschillen- de vormen van stadslandbouw, zoals we in Macharius-Heirnis al kunnen vaststellen.

Het groen in de stad neemt bovendien fijn stof op en kan het ge- luid en lawaai dempen, wat goed is voor de menselijke gezondheid. Onze wijk beschikt over rivieren, en die maken waterpret mogelijk.

PLAATS MAKEN

Om al die redenen hebben mensen stap voor stap geleerd hoe ze meer ruimte kunnen maken voor het leven van diverse aard in de stad. In eerste instantie maken we plaats voor planten, vergroening met andere woorden. In het beste geval is vergroening ook een syno- niem voor meer biodiversiteit, in de zin dat er leefruimte voor meer plantensoorten en dieren ontstaat. Die wens leeft bij veel mensen. Het viel op dat veel van de voorstellen voor de besteding van ons wijkbudget vroegen om een of andere vorm van vergroening.

Ten tweede verbeteren de waterzuiveringssystemen de kwaliteit van het water en scheppen zo meer ruimte voor vissen en andere wa- terdieren. Ook in Gent is het dikwijls inktzwarte en – in de zomer – stinkende water van de twintigste-eeuwse rivieren intussen verleden tijd. Daardoor bevat de Schelde in onze wijk opnieuw meer vis, en die trekt dan weer aalscholvers en reigers aan.

Het terugdringen van de auto, de fossiele brandstoffen en het opleg- gen van milieunormen heeft, tot slot, de lucht zuiverder gemaakt, en de gevaren van dat verkeer voor mens en dier verminderd.

STAPPEN VOORWAARTS

Je kan rustig stellen dat onze wijk de voorbije veertig jaar al grote stappen in de goede richting heeft gezet. Er kwamen nieuwe par- ken zoals het Rommelwaterpark (rond 2000), het Lousbergspark (rond 2010), het Coyendanspark (2008) en het parkje in de Snoekstraat. Recenter speelt ook de heraanleg van straten in op dezelfde noden: de Kazemattenstraat is deels onthard, en maakt ruimte voor groenperken. Aan de Schoolkaai en de Voorhoutkaai is het voetpad langs het water volledig onthard, met veel ruimte voor inheemse bloemen zoals margrietten, dagkoekoeksbloemen en vergeet-me-nietjes.

Vergroening gebeurt best niet monotoon, maar soortenrijk. “Een brede bloeihoop en uitgebreid groeiportfolio geven meer garantie op biodiversiteit,” zo verwoordde Lander Baeten, professor eco- logie aan de UGent, het tijdens een wandeling door de wijk. “Een systeem met meer soorten kan zich beter aanpassen: bepaalde soorten zullen het moeilijk hebben, andere zullen het beter doen, maar netto hou je daardoor meer soorten over.” De wijk Machari- us-Heirnis kent enkele ‘hotspots’ van biodiversiteit, zoals de tuin van de Sint-Baafsabdij of de kaaimuren van de oude Schelde, zoals in dit boekje duidelijk werd.

Een van de belangrijke lessen voor onze werkgroep SNEL, was dat schrale grond juist biodiversiteit bevordert. Dat voelt voor mensen die gewoon zijn meer te oogsten als ze meer bemes- ten, vreemd aan. Maar een sterke bemesting bevordert meest- al slechts enkele soorten die al de anderen wegduwen of over- woekeren. Deze woekerende soorten kunnen niet overleven

wanneer er voedselschaarste is. Er ontstaat ruimte voor soorten die het wel goed doen op onbemeste grond. Alles welbeschouwd kunnen we zeggen dat onze wijk de voorbije decennia veel meer ruimte heeft geschapen voor planten en dieren, met alle voorde- len van dien. Met het wijkbudgetproject Mach-H hebben we daar enkele stappen aan toegevoegd. Zo legden we met vrijwilligers 100 geveltuinten aan en plantten we ruim 900 bomen, waarvan het leeuwendeel in onze Lousbroes, het minibosje in het Lous- bergspark. Dat is al heel mooi, maar maar tegelijk stellen we vast

dat er nog veel meer nodig zal zijn om het hitte-effect tegen te gaan. De werkgroep heeft de voorbije jaren veel bijgeleerd over het bio- logische leven in onze wijk, en hoe we het stedelijke ecosysteem kunnen verbeteren voor alle soorten, inclusief de mens. We hopen nog heel wat meer stappen te zetten in overleg en samenwerking met de stedelijke diensten.

WIJKBOSWANDELINGEN

Om het groen in onze wijk nog beter te leren kennen, hebben de Buren van de Abdij twee ‘wijkboswandelingen’ georganiseerd. Dat zijn wandelingen langs het publieke, maar ook het private groen in de wijk. Tijdens de wandelingen kregen we toegang tot grote en kleine tuinen waar we doorgaans niet in kunnen. Op die manier werd voor ons nog duidelijker wat er zoal leeft in het stedelijke ecosysteem van Macharius-Heirnis.

Overigens ging de opbrengst van die wijkboswandelingen – we vroegen vijf euro per deelnemer en verkochten taart en koffie onderweg – naar het project Wijkbos Faja Lobi. Met dat project steunen de Buren van de Abdij het herbebossingsproject Faja Lobi in de Democrati- sche Republiek Congo. Onze voormalige buurman Jurgen Heytens heeft er intussen 8.000 hectare bos aangeplant. Maar in een land waar wouden de belangrijkste bron van energie en goede landbouwgrond zijn, kunnen die bossen enkel blijven bestaan als het project ook voor werk en inkomen zorgt. Om die reden evolueert het project van Jurgen meer en meer in de richting van streekontwikkeling, met verster- king van de boslandbouw, groentekweek, kippenkweek, en verwerking van landbouwproducten tot maniokmeel, palmolie of houtskool.

Zo cultiveren we niet enkel onze eigen achtertuin, zoals Voltaire het zou zeggen, maar dragen we ook grensoverschrijdend bij aan biodiversiteit.

ALS JE OP EEN MEIMORGEN

Als je op een morgen in mei, bij het krieken van de dag, de groene kerk in loopt – die groene weerspiegeling van wat ooit de monumentale romaanse kerk van de Sint-Baafsabdij was – hoor en zie je iets van het leven dat zich hier heeft gevestigd.

Merels en vinken die hun mooiste gezangen boven halen, kwetterende mussen waarvan sommigen in de westelijke muur van de pandgang van de abdijruïne nestelen, een winterkoninkje dat even de abdijtuin waar het huist verlaat, gierzwaluwen die met hun typische geluid rond de bomen en muren cirkelen – zij broeden dan weer vooral in de zuidelijke muur van de abdijrefter. Tegelijkertijd fladderen talloze vleermuizen in het rond: ze zullen zich dra weer terugtrekken in hun dagverblijven.

Al dat gefladder vertelt veel over wat er minder zichtbaar is: met uitzondering van de gierzwaluw die als vlieg- en snelheidswonder zijn voedsel op grote afstand gaat halen, kunnen deze vogels en vleermuizen niet leven zonder het voedsel dat ze hier vinden. Het groen en de zaden van al die planten, en de insecten die leven van en op het groen. Die laatste zijn met heel veel, ook al zien we ze niet allemaal.

Heel soms, met de juiste lichtinval in een stadstuin, valt het op dat de lucht zwanger is van insecten. Hommels, bijen, vliegjes en andere klein gevlieg. De nachtvlinders en de rupsen waaruit ze ontstaan, zijn met honderden soorten. Die worden verdeeld in diverse groepen zoals spanners, boorders, pijlstaarten en uiltjes, die dan weer heel wat varianten tellen. Wat dacht je van het prachtpurperuiltje of de

zwartvlekspikkelspanner? In de hoogzomer leven er massaal veel bladluizen op de lindebomen rond de Machariuskerk.

Er zijn uiteraard de muggen afkomstig van eitjes in de vlakbijgelegen Portus Ganda, waarvan het water sinds enkele jaren weer zuiver genoeg is om heel wat vissen en ongewervelden te herbergen.

Als je de Schelde verder stroomafwaarts volgt, tref je op de kaaimuren een weelde aan planten: spoorbloemen, immense pluimzeggen, wolfs-poten en de grootste diversiteit aan varens van de Benelux. Heel soms stoot je op een steenmarter, langs de Achtervisserij of tussen de auto's van de Visserij. Als we de stroom verder volgen en dan linksaf slaan, langs de Vlaamse Kaai naar het eilandje voorbij de sasjes, komen we in een gebiedje waar de natuur al enkele decennia haar gang mag gaan. Dichtbegroeid bos, vochtig, en omringd door het 'Zwin van Gent', de verslibde en begroeide 'Zeeschelde'. Die stond na de aanleg van de Ringvaart, en het einde van de doorvaart vanuit de stad.

In dit gebied hebben zich een tijdlang bevers vertoond, al lijken ze zich nu verplaatst te hebben naar de Gentbrugse Meersen. De vos is er een vaste gast, ontdekten we met onze wilddcamera's. Van daaruit kan hij raids doen op kippen en ander pluimvee in de Heirmiswijk. Hij staat aan de top van de voedselpiramide van het 'ecosysteem' in de wijk Heirnis-Macharius.

-John Vandaele

BRONNEN

www.vleermuizenindestad.nl

www.ecopedia.be/de-inheemse-vleermuizensoorten

www.natuurpunt.be/werkgroepen/aculea-0/hommelweekend/soorten-herkennen

www.natuurpunt.be/nieuws/geen-rooskleurige-toekomst-voor-hommels

www.natuurpunt.be/werkgroepen/aculea-0/hommelweekend/levenscyclus

www.bestuivers.nl/wilde-bijen/bijenportretten/hommels

www.natuurpunt.be/soorten/paddenstoelen/zwartwordende-wasplaat

www.natuurpunt.be/soorten/paddenstoelen/echt-judasoor

www.natuurpunt.be/soorten/paddenstoelen/geschubde-inktzwam

www.natuurpunt.be/soorten/paddenstoelen/heksenschermpje

www.natuurpunt.be/soorten/paddenstoelen/echte-kopergroenzwam

www.ecopedia.be/encyclopedie/korstmos

www.historischehuizen.stad.gent/nl/sint-baafsabdij/bezoek/groene-oase/gespot-de-abdij

www.ecopedia.be/boom/winterlinde

www.onzenatuur.be/soortenbank/vos

www.onzenatuur.be/artikel/onze-marter-pr-achtigen

www.standaarduitgeverij.be/gedicht-dit-is-de-spin-sebastiaan/

www.nationalgeographic.nl/dieren/a60854722/chinese-wolhandkrab

www.natuurpunt.be/soorten/insecten-ongewervelden/aziatische-hoornaar

www.made-in.be/oost-vlaanderen/na-74-jaar-houdt-laatste-hopboer-alfons-88-ermee-op/

www.onzenatuur.be/artikel/hop-hop-hoera-voor-humulus-lupulus

www.persruimte.stad.gent/172063-stad-gent-geeft-oude-fruitboomrassen-nieuw-leven

www.veldverkenners.be/nl/over-veldverkenners

www.on-kruid.be/

www.gentsmilieufront.be/actueel/groen/gent-krijgt-een-stadsbosje-in-het-lousbergspark/

www.vlaanderen.be/green-deal-klimaatbestendige-omgeving/inspiratiecase-urban-forest-lousbergpark-gent

COLOFON

Tekst en redactie:	Celine De Geest, Divine Crappé, John Vandaele, Marijke Nauwelaerts, Bea Merckx
Cursiefjes:	John Vandaele
Illustraties:	Elisabeth De Cocker
Foto's:	Eddy De Geest, Pierre Van Uffelen, Divine Crappé
Grafische vormgeving:	Titus Verboven
Druk en bindwerk:	Graphius
Verantwoordelijke uitgever:	Mach-H vzw, Gent
Copyright © Mach-H vzw 2025	

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, geluidsband, elektronisch of op welke wijze dan ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

DANKWOORD

We bedanken graag de dienst Beleidsparticipatie van Stad Gent, de Groendienst, Historische Huizen en de buurtwerking voor hun waardevolle steun van ons project. In het bijzonder een dikke dankjewel aan Claudia Callebaut en Christine Vervaet, op wie we altijd konden rekenen.

Een groot applaus voor alle vrijwilligers die met veel enthousiasme meewerkten aan onze activiteiten en hielpen om onze wijk groener, gezelliger en mooier te maken. En een speciale vermelding voor de kinderen van basisschool Het Klaverblad, die zich ontfermden over de jonge plantjes in het minibosje.

Verder een warme dank aan het Gents Milieufrent voor hun hulp bij het aanleggen van de vele geveltuintjes en aan Buren van de Abdij voor de immer gastvrije ontvangst in herberg Macharius.

Tot slot bedanken we de deskundigen die hun kennis en passie deelden tijdens onze workshops, lezingen, wandelingen én in dit boekje: Lander Baeten, Pieter Boets, Rop Bosmans, Stijn Bruneel, Joeri Cortens, Frans Daems, Ellen Danneels, Glenn Deliège, Willem De Poorter, Kato De Roos, Traudi Helmberger, Brecht Herteleer, Geert Heyneman, Frans Jacobs, Herman Janssens, Lyndon Kearsley, Wim Reybroeck, Gwij Stegen, Gunter Stoops, Alfons Temmerman, Eef Thoen, Joris Van Acker, Diëgo Van De Keere, Katrijn Van den Broeck, Bob Vandendriessche, Gert Van de Voorde, Wouter Van Landuyt, Mechtild Zoeter Vanpoucke, Mieke Verbeken en Filip Verbelen.

